

ACHTER DE SCHERMEN

NIEUWSBRIEF VAN HET WILLEM ELSSCHOT GENOOTSCHAP

inhoud

Berg der Barmhartigheid

De vrienden van mijn grootvader

Elsschots vrouw Fine: 'La Reine-Mère'

Inburgeringscursus door Guido Lauwaert

Schrijven of zwijgen over Herman van den Reeck

Kaas-studie in Tsjechië

De Spaanse gevangene met zijn onbekende herkomst

Zeer berekend 1933

Benefietdiner in Amsterdamse dierentuin Artis

Hoe Elschottiaans is Eberhard van der Laan?

'Elk pleidooi moet een motto hebben dat de kern uitdrukt'

Tijdloos, universeel, Elsschot

Het hofje van de erven Elsschot

Willem Dolphyn in zijn atelier aan de Venusstraat.

Wat verscholen aan de Venusstraat in Antwerpen ligt een hofje, de Berg van Barmhartigheid, dat al meer dan een halve eeuw lang bevolkt wordt door kinderen en kleinkinderen van Willem Elsschot. Eerst vonden zijn tweede dochter Anna en haar man, de schilder Vic Dolphyn, een woning en atelierruimte aan het idyllische pleintje. Later betrok ook zijn jongste dochter Ida er een huisje. Legendarisch waren de mosselfeesten die Anna er gaf en die stevast uitgroeiden tot een grote familiereünie. Eerst ging de boodschap rond: 'Komt de Pa?' en als het antwoord luidde: 'De Pa komt!', dan barstte het feest los. Willem Elsschot, 'de Pa', voor zijn kinderen en kleinkinderen, mocht er ook graag komen voor Anna's fameuze pekelharing waar hij dol op was. Hij was het ook, die ervoor gezorgd had dat Anna en Vic daar hun huisje vonden. Zij gaven op hun beurt hun liefde voor het hofje weer door aan hun zoon. Al vijftig jaar heeft hun zoon, meesterschilder Willem Dolphyn, er zijn atelier en woning. Willem Elsschot was een van de eerste kopers van zijn kunst. Hij is nu bijna tachtig, gevierd en geliefd met zijn klassieke schilderkunst in eigen land en ver daarbuiten, en werkt er nog altijd. Binnenkort is er weer een belangrijke tentoonstelling van zijn jongste werk in Londen te zien. Opeens dreigt Willem Dolphyn door een renovatie het hofje uitgezet te worden en zijn atelier te moeten sluiten. 'Waarom laten ze een man van tachtig niet gewoon nog een paar jaar doorschilderen? Hij was er ziek van en heeft er tranen om gelaten.'

‘Dat prachtig oude pleintje in de stad’

Kunstschilder Willem Dolphyn schetst geschiedenis van familiehofje oftewel Berg der Barmhartigheid

Martine Cuyt

De huizen op de Berg van Barmhartigheid aan de Venusstraat 13 in Antwerpen worden grondig gerenoveerd. De gevels van de woonsten, die gerangschikt zijn als bij een vierkantshoeve, glimmen inmiddels als nieuw. Het hofje is al decennialang voornamelijk bewoond door erven van Willem Elsschot. Na vijftig jaar atelierplezier ziet het ernaar uit dat kleinzoon Willem Dolphyn (79) – meester van het stilleven en middelste van de schildersdynastie die er werkt(e) – afscheid moet nemen van zijn ‘werkplaats’ en van de drie linden die hij er plantte bij de geboorte van zijn zoon.

Willem Dolphyn, volgeling van Van Eyck en van zijn vader Vic Dolphyn, is er het hart van in. Een paar maanden geleden kreeg hij een brief van het OCMW (Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn, nvdr), dat eigenaar is van de panden aan de Venusstraat 13, met huuropzeg.

‘Het was alsof hij een attaque kreeg’, zegt Denise, de partner van Dolphyn. ‘Hij was er ziek van en heeft er tranen voor gelaten.’

‘Ik begrijp het zelf niet hoe ik die grote vierdelige compositie nog heb afgekregen voor de deadline’, zegt meester Dolphyn. ‘En waar zal ik nu die vijfenvertig schilderijen maken voor mijn jubileumexpo volgend jaar in Londen?’

Buiten, voor de hagelwitte gevel van het atelier op nummer 13/6, staat een zwartmetalen reus geposteerd

als een bewaker. Het is Willem Dolphyn in ruwe versie, samengesteld door collega-kunstenaar Roland de Winter.

Binnen is het één en al anachronisme: antieke meubelen, vazen met ruikers, borstels, affiches van het werk van vader Vic Dolphyn, talloze bibelots, oude glazen (voornamelijk reproducties, die je tegenwoordig gemakkelijk in museumshops vindt), belegen popjes, oude vruchten, zilveren schaaltes – al dan niet met dolfijnthema –, kortom: het materiaal waarmee Willem Dolphyn zijn stillevens componeert. Alles hier speelt het woord ‘atelier’. Op de schouw bevestigt een metalen plaatje het: ‘werkplaats’.

Het materiaal van de schilder.

Master Dolphyn aan het werk.

Het aan de buitenkant reeds gerestaureerde atelier van Willem Dolphyn.

Op een tafeltje vlakbij de schildersezels staat het beeldhouwde hoofd van Willems moeder Anna De Ridder, de schavuitdochter van de beroemde schrijver, van de hand van kunstenaar Frans (Sus) Claessens.

Anna De Ridder, beeld van Frans (Sus) Claessens.

De geschiedenis ligt hier – voorlopig nog – voor het rapen.

‘Let’s play around’, nodigt een knuffel.

Casco

Als je door het raam kijkt en een denkbeeldige diagonaal trekt, beland je in de hoek, in het huis waar Vic Dolphyn zijn thuis en atelier had, waar zijn vrouw Anna De Ridder tot kort voor haar dood woonde.

Willem Dolphyn: ‘Anna en Vic en ik zijn in 1945 van de Beggaardenstraat nummer 8 verhuisd naar Venusstraat 13/3. Ik vermoed dat Vic, die net als Elsschot (Pa) veel mensen kende, door zijn contacten bij het OCMW, en misschien mét een beetje hulp van Pa, aan dit huurhuis kwam.’

‘Let wel: je moet je die huizen eigenlijk casco voorstellen. Er was geen water, geen verwarming, geen verlichting. Vic heeft zelf een badkamer geïnstalleerd. Hij kende bovendien de kunst om iets formidabel te versieren met weinig. Schilderijen waren er genoeg en Anna zat elke dag in pandjeshuizen en bij het Leger des Heils om snuisterijen te vinden.’

‘Wij woonden in de linkerhoek. Ik ben er gebleven tot mijn huwelijk in 1960. In 1959 heeft Anna haar zuster Ida met vijf kinderen in huis genomen. Ida, de jongste dochter van Alfons De Ridder, was inmiddels gescheiden van haar man, dokter Robert Dequeecker en keerde dus zonder hem terug uit Mechelen.’

Verkrampt gelogeer

Jan Dequeecker, zoon van Ida De Ridder, herinnert zich dat het om de zomermaanden van 1959 ging. ‘Ik werd veertien in 1959 en ging in september naar de vierde Grieks-Latijnse in het Atheneum van Antwerpen – daarvoor zat ik op het Atheneum van Mechelen.’

Zus Ida begon in september aan haar laatste jaar humaniora in haar school in Mechelen.

Ida Dequeecker: ‘Willem was het huis nog niet uit. Voor ons was hij een leuke kerel, – als hij er was, natuurlijk. Ik was zestien in 1959 en vond dat verkrampt gelogeer uiteraard plezant!’

Beiden herinneren zich dat ze vrij snel verhuisden van nummer 13/3 naar 13/4.

Ida Dequeecker: ‘Het huis was toen nog verre van klaar. We hebben daar als het ware gekampeerd. Eerst vond ik het maar niks. Het zag er ook niet uit. Het pand was in erbarmelijke staat, maar het had een grote, ouderwetse tuin met aanleunende serre.’

‘Wij, en vooral onze moeder, hebben keihard moeten werken om het bewoonbaar te maken, terwijl we er al woonden: oud papier van de muren halen, muren herstellen en schilderen, vloerbekleding leggen, een keuken inrichten.’

Jan Dequeecker: ‘Moeke heeft toen ook centrale verwarming laten installeren én een badkamer boven. Ik herinner me dat neef Willem en zijn vriend Eugène ons kwamen helpen bij de opkuis.’

Volgens Elsschot, grootvader van (onder anderen) Willem, Ida en Jan, werd pand nr. 13/4 betrokken op 1 september 1959, getuige onderstaande paragraaf uit een brief aan kleinzoon Jan Maniewski d.d. 22.6.1959.

‘Zijt gij al bij Anna thuis geweest op dat prachtig oude pleintje in de stad? Welnu, Ida en haar 5 spruiten komen vlak naast Anna wonen in het schoonste huis van dat pleintje. Een reuzentoeval dat zij dat huis gekregen heeft. Van 1 September af zal zij er wonen. Gij moet dan eens gaan zien. En spotgoedkoop.’

(Bron: Willem Elsschot, *Brieven, Querido*, 1993, p. 1032)

Jan Dequeecker: ‘Je weet nu waarom het goedkoop was. En nog: dat ‘prachtig oude pleintje’ is lange tijd bebouwd geweest! Ik herinner me nog dat ik als klein kind vooral die donkere gang zag naast het (archieff)gebouw. Later, welk jaar weet ik niet, is het archief afgebroken en nog later is het nieuwe gebouwd, waar nu Adic (Antwerps Drug Interventie Centrum, nvdr) gevestigd is, officieel adres: Venusstraat 11.’

De ‘werkplaats’ van meester Dolphyn.

Reuzentoeval

Het reuzentoeval waar Elsschot het over heeft, was dat beslist niet volgens Willem Dolphyn, want de Dolphyns wisten dat meneer en mevrouw Huyghens zouden gaan verhuizen. 'Ik deed elke dag mijn klapke met de tamme kauw Jan van de heer Huyghens. Ik stopte Jan dan ook geregeld wat te kauwen toe.'

En zo werden zus en zus buren. Buren voor het leven, zeg maar. Al hoort eraan te worden toegevoegd: sinds de veiling van de inboedel van Elsschots huis aan de Lemméstraat op dinsdag 25 oktober 1966 tot hun dood: zonder klank.

'Dat de zussen niet meer met elkaar wilden praten heeft alles te maken met de Karabach, het pronktapijt van Elsschot, (met drie grote geometrische motieven op rode grond en brede donkerblauwe grond, 173x240, bron: veilingboekje, nvdr) dat werd geveild', stelt Dolphyn. 'Ida wilde het, Anna wilde het ook. Ik was afgevaardigd door Anna en stond achteraan in zaal Van Herck (Leopoldstraat 57). Ik bleef knikken tot ik het had.'

'Bij mijn weten hebben ze nooit meer met elkaar gesproken. Toen ik op een keer met Anna het huis uit liep en Ida sr. per toeval in de deuropening stond, zei ik tegen Anna: "Zou ge nu eens niet goedendag zeggen tegen uw zuster?" Haar antwoord: "Heb ik een zuster?"'

Ida Dequeecker relateert het verhaal van het tapijt: 'Het is hoogstens één van de vele factoren voor de froid tussen de zussen, maar daarover wil ik niet uitweiden.'

'Overigens heeft het stilzwijgen niet verhinderd dat ik Anna en Vic ettelijke keren ben gaan helpen toen beiden oud en ziek waren. Dat is ook een aspect van het samenleven op het pleintje. Mijn moeder moedigde mij daarin aan!'

'Verschillende keren heeft Anna mij uit mijn bed gebeld om haar te komen helpen als Vic gevallen was. Na Vics dood was ik er ook voor Anna, wanneer Willem niet te bereiken was.'

Ida Dequeecker weet dat haar moeder in die periode ook verzoeningspogingen heeft ondernomen. 'Met beperkt succes.'

Het pleintje van de schildersdynastie Dolphyn en de familie 'Elsschot' aan Venusstraat 13.

De stilte tussen de twee zussen kreeg geen navolging. Zoon Dolphyn en twee van de drie nog in leven zijnde kinderen van Ida De Ridder wonen er nog steeds.

Eén kraantje

Willem Dolphyn in zijn atelier, 1968.

Ida Dequeecker heeft nooit elders gewoond. Ze verhuisde in 1965 wel van 13/4 naar 13/2 met haar toenmalige echtgenoot Mike Windross. Ida jr. zag het verhaal van het huis van Ida sr. herhaald. 'Veel herstelwerk. Er was welgeteld één kraantje, de wc had geen sifon, een van de muren was doornat – later is die opgelapt door de huis-eigenaar, maar altijd problematisch gebleven. Eén kamer had een doorrotte houten vloer. Legio: tochtige ramen.'

'Mike en ik hebben een badkamer, keuken én centrale verwarming laten installeren, zolder isoleren. Voor ons was het die aanzienlijke investering waard in ruil voor een lage huur.'

Volgens Ida Dequeecker waren de huizen om het pleintje om nog een reden niet bepaald begeerd. 'Op een bin-

Ida Dequeecker met Walter Dolphyn op de arm; achter haar: zus Nora Dequeecker, 1965.

*Ida De-
queecker
met zoontje
Stephen op
het gras in
1966.*

*Ida De-
queecker
met Stephen
op schoot
en Walter
Dolphyn in
het raam van
13/2. 1965,
uiterlijk be-
gin 1966.*

nenkoer wonen was toen totaal niet 'in'. Je kon dus gemakkelijk een woning krijgen als er een vrij kwam.'

Jan Dequeecker is er een paar keer weg geweest. 'Maar nooit voor lang. Na mijn huwelijk met Aki ben ik boven Moeke komen wonen. Daarvoor heb ik een tijd in het achterkamertje gewoond. Mijn zus Nora en haar vriend Wim woonden toen boven.'

En ook Willem Dolphyn is er even verdwenen. 'Goed twee jaar. Ik heb van 1960 tot 1962 op de Grote Markt gewoond. Begin 1963 ben ik teruggekeerd en kon ik intrekken in dit pand, Venusstraat 13/4.'

Hij woonde boven met zijn vrouw Yvonne De Rudder, en vervolgens met Yvonne en zoontje Walter, en werkte op de benedenverdieping. Walter Dolphyn werd schilder en vond een plekje in het atelier van zijn vader. 'Walter heeft hier gewoond tot zijn huwelijk in 1992 en is er op atelier gebleven tot aan zijn vertrek naar Frankrijk in 2004.' Ook Stephen en Oliver Windross, de kinderen van Ida Dequeecker, bleven er tot ze met hun respectieve vriendinnen gingen samenwonen. Vic Dolphyn stierf in 1992. Anna De Ridder bleef wonen op nummer 13/3. Yvonne, de vrouw van Willem Dolphyn, overleed in 1993. Willem bleef er op atelier (13/6).

Tot een paar jaar voor haar dood in 2003 maakt Anna het mooie weer op nummer 13/3 (ze diende noodge-

De jonge Willem Dolphyn aan het werk in zijn atelier in de Venusstraat 13/6, wellicht 1965 of '66.

dwongen te verhuizen naar een verzorgingstehuis op een gegeven moment, nvdr).

Zus Ida De Ridder koos in september 2009 op nummer 13/4 voor euthanasie. Hoeveel interviews zou zij er niet hebben gegeven over haar vader en diens werk? Ze schreef er aan de schaarsverlichte tafel in een sfeervolle kamer vol kelims drie boeken over hem en zijn vrouw.

Tegenwoordig woont Jan Dequeecker op de benedenverdieping, de voormalige habitat van Moeke. Zijn zus Ida heeft sinds 2012 de eerste verdieping. Ida Dequeecker: 'Het huis is groot genoeg en met twee is de huishuur net haalbaar. Nee, dat van die goedkope huur klopt niet langer. In 2010 kreeg ik het bericht dat de huur werd 'verhoogd'. Dat wil zeggen: ongeveer maal drie! Dus moest ik wel verhuizen.'

Vic Dolphyn in zijn atelier aan de Venusstraat 13/3 in 1985.

'Er is veel veranderd in het huis na de dood van Moeke', zegt Jan Dequeecker. 'Ik heb de woning zelf mogen renoveren naar mijn smaak. In 2010 waren de renovatiewerken beneden klaar en ben ik van boven naar beneden verhuisd. Ook de bovenverdieping, die Ida nu betreft, hebben wij onherkenbaar veranderd.'

Mike Windross en Ida Dequeecker met zoon Stephen 1965 in de tuin van nr 13/4 (dat wil zeggen aan de andere kant van het huis dan die van het pleintje).

'Ik ben hier thuis. Ik woon dolgraag in nummer 13', vervolgt hij. 'Het is hier rustig, ik heb een tuin achter én het pleintje vóór, en dat in het hartje Antwerpen.'

Drie lindebomen

Hart van het plein: een grasveld met in het centrum drie lindebomen en een plaasteren beeld. Alle vier zijn er neergezet door Willem Dolphyn.

Willem Dolphyn: 'Die drie lindebomen heb ik geplant bij de geboorte van mijn zoon. Het plaasteren beeld stelt Artemis (Diane), godin van de jacht, voor en is oorspronkelijk Grieks. 'Hier is wat afgeravot door de kinderen', knikt Willem.

Jan Dequeecker: 'Toen Ida en Mike hier kwamen wonen in 13/2 en kinderen hadden, werd er veel gevoetbald door Stephen, Oliver en Walter en hun vriendjes. Ik dacht dat die bomen in die periode werden geplant: voor elk één...' Ida Dequeecker: 'Ik dacht ook aan een planteen-boom-dag. In ieder geval: Walter, Stephen en Oliver waren onafscheidelijke vrienden.'

Twee achterkleinkinderen van Elsschot of: Stephen Windross en Walter Dolphyn voor de gevel van nr.13/2 of 13/6. 1967.

Op bezoek bij Ida Dequeecker: Yvonne De Rudder – vrouw van Willem Dolphyn – en Josée Van Geyt, echtgenote van Walter Van Geyt, Willems goede vriend en personeelsoverste op scheepswerven Boel. 1968.

Jan Dequeecker: 'Ik speelde niet veel op het pleintje, vanwege de grote tuin achter het huis. Bovendien was de hond van Vic en Anna de koning van het pleintje, en niet erg kindvriendelijk. Wij gingen naar school via de tuinpoort die uitgeeft op de Halve Maansteeg. Ik kwam in mijn jonge jaren dus niet zoveel op het pleintje. Daarin kwam later verandering. Ik kwam goed overeen met neef Willem en zijn vrouw Yvonne van nummer 13/6.'

Mossel feesten

De familie noemde het pleintje gewoon het pleintje, 'het plantsje' op z'n Antwerps. 'Het was gezellig en soms vloeiende er nogal wat wijn, zeker geen bloed', grapt fijnschilder Dolphyn. Zijn partner trekt bij die woorden een tweede fles rood open.

'Er werd veel samen gehokt en gefeest door iedereen van het pleintje, in de zomer met open vensters, geen probleem! Privacy? Iedereen wist uiteraard veel van iedereen, maar er was toch niets te verbergen.'

Legendarisch noemt Willem de mossel feesten van Anna.

Willem Dolphyn: 'Ik moet toegeven: die waren patriarchaal gestuurd. Door Willem Elsschot, zeg maar. Het verliep als volgt. Anna: "Vic, het is weer lang geleden dat de Pa hier is geweest. Het wordt tijd voor een mossel feest." En dan begon het uitnodigen. "Komt de Pa?", "De Pa komt." "Dan kom ik ook." De Nederlandse tapijthandelaar Harry Smaak kwam met zijn Zweedse Volvo en Pa daarin voorrijden.'

'Je moet je voorstellen: met vijftien, twintig man in het hoekhuis en dertig kilo mosselen. Ach, dat waren plezierige feesten! En iedereen bracht wat mee: jenever, champagne, wijn... Ik probeerde altijd een paar flessen achterover te drukken (grinnikt).'

Verder kwam Elsschot geregeld, maar niet met regelmaat naar het hofje, volgens Willem. 'Ik zag hem wel eens bij Anna op woensdagmiddag, maar eerder met zijn broer Willem dan met Fine. Pa kwam graag pekelharing

Berg van Barmhartigheid

Willem Dolphyn: 'De Bergen van Barmhartigheid werden gesticht door de aartshertogen Albrecht en Isabella. Ze bedachten het concept van pandjeshuizen om tijdelijk een voorwerp in te ruilen voor geld.'

'Ik herinner mij nog goed dat Anna gebruik heeft gemaakt van zo'n pandjeshuis – de ingang bevond zich op huisnummer 11 – het gebouw strekt zich als een kazerne uit over onze tuin. Op een gegeven moment heeft Anna daar een gouden broche met diamanten van Fine naar toe gebracht, waarvoor ze 300.000 frank kreeg. Blijkbaar heeft zij in datzelfde jaar dan toch het geld gevonden om de broche terug te halen. Geen idee overigens waar die nu is.'

De site van onroerend erfgoed Antwerpen schrijft over de Berg van Barmhartigheid aan de Venusstraat 13:

'De Vlaamse kunstschilder en architect Wenceslas Cobergher opende hier in de 17e eeuw een pandjeshuis, een zogenaamde 'Berg van Barmhartigheid', naar Italiaans voorbeeld (Monte di Pietà). Het waren openbare kredietinstellingen waar je voorwerpen in pand gaf, in ruil voor een som geld. Kon de eigenaar – na een relatief korte periode – deze som tegen 12 tot 15% niet terugbetalen, dan werd zijn eigendom openbaar verkocht. Tussen 1618 en 1633 opende Cobergher minstens 15 van deze Bergen van Barmhartigheid. In 1804 werd achter de Berg een godshuis met 9 huisjes gebouwd. Na de afschaffing van de Berg van Barmhartigheid in 1946 werden de gebouwen grondig verbouwd – met behoud van de historische voorgevels.'

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/6263>

eten bij Anna. De pekelharing van Anna was wereldberoemd... in Antwerpen.'

Jan Dequeecker herinnert zich dat zijn grootouders elke zaterdag op bezoek kwamen bij Ida De Ridder. 'Ik

Buitenententje georganiseerd door Ida Dequeecker, wellicht begin jaren 90. Van links naar rechts: Jo Dequeecker, Nora Dequeecker, Ida De Ridder, Elly, de echtgenote van Mike, ex-man van Ida jr.

Op de rug gezien: Inge (vrouw van Walter Dolphyn), vervolgens van links naar rechts: Willem Dolphyn, Yvonne De Rudder en Ida Dequeecker in het deurgat van Willems atelier oftewel 13/6. 1992.

denk dat Ma en Pa in de namiddag kwamen koffiedrinken. Pa was al ziek.'

'De zaterdagse bezoeken hebben spijtig genoeg niet lang mogen duren. Pa overleed op 31 mei 1960, Ma een dag later.'

Precies Rembrandt

Het atelier van Willem heeft Elsschot niet meer gezien, maar wel dat van Vic, waar de jonge Willem zat te tekenen en te schilderen. 'Onder Vics controle, welteverstaan.'

Het is overigens Willem Elsschot die deze kleinzoon voor het eerst geld liet verdienen met kunst. 'Elsschot vroeg me hem wat van mijn werk te laten zien, hij koos er een tekening uit en vroeg me wat die kostte. Ik was zestien. Ik had geen idee. Misschien heb ik '150 frank' gezegd. Hij betaalde meteen en gaf er misschien wel het dubbele voor, in ieder geval een pak meer dan ik had gevraagd.'

Willem vond zijn tekening later terug, ingelijst aan de wand in de gang van de Lemméstraat. 'Heel schoon', zei Pa. 'Precies Rembrandt.'

Kerst bij Ida De Ridder, vermoedelijk 1995. Van links naar rechts: Oliver Windross, Ida jr., Nik (zoon van Els Dequeecker), Nora Dequeecker, Ida sr., Jan Dequeecker, op de rug, met rode trui Jo Dequeecker, man met vestje: Wim Vinck (man van Nora), Stephen Windross en San, vrouw van Oliver.

Jan Dequeecker, Els Dequeecker, op de rug: Jo Dequeecker en op de valreep: Ida De Ridder, tijdens een feestje op het pleintje. 1993.

Het was Willem Dolphyn die de laatste tekening van zijn grootvader maakte. 'Uit respect. Vic zei tegen mij: "Als ge de Pa nog zou willen tekenen, dan moet het nu gebeuren." En dat heb ik gedaan. Ik heb later ook het portret van Vic op zijn doodsbed gemaakt. Met krijt. Ik ben het gewoon om doden en pasgeborenen te tekenen. Of het nu om je (groot)vader gaat of om iemand anders: je gaat op in de pure concentratie.'

Anna De Ridder en zoon Willem Dolphyn in haar woning, Venusstraat 13/3, in 1997.

Tina Turner

Willem Dolphyn schildert als iemand uit de zeventiende eeuwse Hollandse school. Hij bewerkt het hout voor, en penseelt stillevens op de panelen: vruchten, roemers, damasten tafelkleden met een detailwerk om een vergrootglas bij te gebruiken. Hij houdt van spiegelingen, zoals Van Eyck hem die voordeed.

In Engeland wordt hij Master Dolphyn genoemd. Sinds 1985 stelt hij jaarlijks tentoon in de Londense galerie W.H. Patterson, sinds kort Gladwell-Patterson. Volgend jaar zal dat dus dertig jaar zijn. (Behalve die tentoonstelling zijn er nog twee in voorbereiding.)

In 2015 wordt de kunstenaar tachtig. En zou hij ruim vijftig jaar atelier houden aan de Venusstraat. En hoeveel leerlingen heeft hij er niet opgeleid?

Feestje bij Ida Dequeecker, Venusstraat 13/2, anno 2002: Mike Windross, (ex-)man van Ida Dequeecker, Ida De Ridder, Ann – vriendin van Stephen – en Stephen Windross.

Journalist Paul Goris interviewt Ida De Ridder over haar nieuwe boek 'Willem Elsschot en de piano' in haar interieur vol kelims (2000).

Britse collectioneers hebben het haarfijne werk van Willem al langer ontdekt. BBC-gezicht Michael Portillo – bekend van onder andere Great Continental Railway Journeys – bijvoorbeeld. De Amerikaanse ster Tina Turner heeft liefst drie stillevens van hem in bezit. Dichter bij huis is comediën Gaston Berghmans blij met het werk van Dolphyn.

De avond is gevallen over het pleintje. Clair-obscur. Precies Rembrandt. De ijzeren Dolphyn houdt nog steeds trouw de wacht. Er zijn huiselijke lichten aangegaan, als in een schilderij van Magritte.

We verdringen de gedachte dat het doek zal vallen over zoveel geschiedenis van de schildersdynastie Dolphyn. Dat Willem op een dag de deur van 13/6 onherroepelijk achter zich dicht zal moeten trekken.

'Waarom laten ze een man van tachtig niet gewoon nog een paar jaar doorschilderen?', vraagt Denise.

Willem Dolphyn: 'Ik schilder nog een jaar of vijf en dan sterf ik toch.'

Een vriend van de fijnschilder stuurde deze suggestie naar de burgemeester van Antwerpen: 'Maakt u toch het Willem Dolphynplein van dit hofje.'

Dat is een idee. Dolphyn rijmt als geen ander met (dit) plein.

www.willemdolphyn.com

www.walterdolphyn.com

Enid, dochter-tje van Oliver Windross, kleindochter van Ida Dequeecker en achterachterkleindochter van Alfons De Ridder, fietst in 2002 het plein rond.

Copyright foto's Alain Giebens, Willem Dolphyn en Ida en Jan Dequeecker.

De vrienden van mijn grootvader

Willem Dolphyn

Men heeft me wel eens gevraagd of ik de vrienden en goede kennissen kende van mijn grootvader Alfons De Ridder, bij de literatoren gekend onder de schrijversnaam Willem Elsschot. Sommige van hen heb ik vrij goed gekend, omdat ik mijn grootvader regelmatig met mijn ouders op zondag bezocht. Het was een vast ritueel. Ik was inmiddels al volwassen en het voelde als een licht gedwongen verplichting eigenlijk, want op die leeftijd voelt men zich aangetrokken tot andere zaken. Die zondagen waren tevens de reüniedagen voor grootvaders kennissen en vrienden. Andere dagen waren niet gewenst gezien zijn zakelijke activiteiten, uitgezonderd natuurlijk voor belangrijk bezoek van zakenlui en mensen uit de literaire wereld.

Zijn vriendenkring was tamelijk uitgebreid, van allerlei slag en met diverse achtergronden, maar het nuttigen van geestrijke dranken en het voeren van hoogstaande gesprekken, die naar de avond toe wel iets verminderden, speelden hier wel een belangrijke rol. Onder hen die hem bezochten was een zakenman in ruste, bijgenaamd 'den Boel', afgeleid van de koosnaam 'bouboule', wat te maken had met zijn gedrongen en ietwat corpulente verschijning. Zijn echte naam was Lodewijk Eyckmans. Hij was de stiefvader van Henry Van De Velde, de schrijver. Hij had een nogal aanvechtbaar verleden, wat hem in een benarde toestand bracht en eindigde in een zeer kleine leefruimte met streng toezicht. Later zou hij naar Zwitserland verhuizen en niet meer naar België terugkeren. Hij was een vrij belangrijke figuur voor Elsschot.

Gezelschapsheer en voordanser

Dan waren er Koning Westenbergh, de architect; pastoor Albert Westerlinck, schrijver en hoogleraar aan de Universiteit van Leuven; Lieven Walschap, de kunstschilder, zoon van de schrijver Gerard Walschap en leerling van mijn vader Vic Dolphyn; Ary Delen; Fritz Francken, de schrijver; Jacob Smits, de kunstschilder; Floris Jaspers, de kunstschilder; Harry Smaak, Nederlander en tapijthandelaar, vroeger was hij 'gigolo' geweest. Dat was in die tijd een gerespecteerd beroep. Hij was gezelschapsheer en voordanser in Parijse dansetablisementen, de 'cafés dansants'. Op die zondagen was hij altijd vergezeld van zijn vrouw Antoinette, die hij zo, als gigolo, heeft leren kennen in het Casino van Oostende waar hij ook danste.

Hij was, naast de Armeniër Vrouir, leverancier van de meeste van Elsschots mooie tapijten.

Dan was er Lucienne, ex-kampioene in bridge en ex-vrouw van Vitcek (Pools voor Vincent) Maniewski. Zij werd de vaste bridgepartner van Elsschot. Zij was een statische en zeer mooie vrouw, licht verhangen aan een of andere sterke drank. Ook was er Emery Verkruijzen, een leerling van mijn vader en eigenaar van een belangrijke hemdensoort (eerste import van 'Harrow' hemden in Antwerpen). Hij dreef een winkel in hoeden en Engelse petten in de Nationalestraat en was een groot liefhebber van lekkere wijnen. Daarbij was er ook altijd nog wat familie, zoals de oudste zoon Walter met zijn twee oudste kinderen Kristiaan en Alfons.

V.l.n.r.: Anna De Ridder, Frans ('Sus') Claessens, Willem Elsschot en Maurice Roelants.

Boezemvriend

Een van Elsschots meest belangrijke vrienden, misschien wel de belangrijkste, ik mag wel zeggen boezemvriend, was de beeldhouwer Frans Claessens, 'Sus' genaamd voor de ingewijden. Hij woonde op de Haantjeslei, enkele straten verder van Elsschots huis in de Lemméstraat. Sus was, gezien zijn alomvattende kennis en zijn goede smaak, een belangrijke steun en raadgever voor Elsschots aankopen van kunstwerken, tapijten, schilderijen en beeldhouwwerken.

Sus was zelf een zeer begaafd beeldhouwer met een uitzonderlijk verfijnde smaak. Maar jammerlijk genoeg is hij, zoals vele artiesten van die periode, ietwat vergeten geraakt. Hij is het die in een hof een pracht van

een gepolychromeerd houten Gotisch beeld ontdekte dat toegeschreven wordt aan de beroemde Riemensneider of tenminste zijn school. Hij zette Elsschot er toe aan om het te kopen. Het beeld was in het hof jaarlijks in de witte verf gezet en had zodoende de tand des tijd overleefd. Sus nam de verzorging en restauratie van dit prachtbeeld op zich. Later zou dit beeld na de dood van Elsschot door de erfgenamen aan het Nationaal Museum van Antwerpen worden verkocht. Eenmaal ontdaan van zijn beschermende verflagen, waarbij de polichroom-onderschildering werd gespaard, kreeg het daarna een bad van standolie ter versterking en bescherming tegen memel, een klein maar kwaadaardig beestje dat genadeloos toeslaat bij alles wat hout is en het van binnen opvreet om het zo tot pulp te herleiden.

Het beeld werd door Elsschot in al zijn glorie tentoongesteld in een hoek van de ontvangstsalon, naast een portret van Henri De Braeckeleer. Elsschot was bijzonder trots op zijn aanwinst en schonk er veel aandacht aan. Het werd altijd aan bezoekers getoond waarna hij hun opinie vroeg. Het prijzen van zijn schoonheid was wel aangeraden om de sfeer te behouden. Zelf kon hij er een hele poos in diepe overpeinzingen verzonken naar zitten kijken. Waar gingen dan zijn gedachten naartoe? Naar Riemensneider, naar de middeleeuwen of naar het voorbij vliedend leven, of eenvoudig weg naar de schoonheid van het beeld?

Het ongeveer een meter hoog beeld stelde de heilige Rochus voor, die gebeten door een wolf, op de wonde op zijn ontbloot been wijst en een gelaten smartelijke en berustende uitdrukking vertoont. Het had de klassieke rode en blauwe polichroom kleuren eigen aan de tijd van de late middeleeuwen.

Bijna alle beeldhouwwerken en werkjes die zijn huis in de Lemméstraat versierden, hadden de goedkeuring van Sus gekregen, zo'n vertrouwen had Elsschot in de smaak en de beoordeling van Sus. Verschillende van deze

Willem Elsschot en de schilder Walter Vaes.

beelden kwamen uit de verzameling van Walter Vaes, een goede vriend van huize Elsschot. Zo herinner ik me nog een mooi ensemble van een laat vijftiende-eeuwse scène uit een Antwerps tabernakel.

Wijnproeverij in de kelders

Buiten al dat kunstgebeuren was er op die zondagen nog een andere kant van het leven dat aan bod kwam, voornamelijk het amusement en de ontspanning. Vele van de vaste gasten waren wijnliefhebbers en uiteraard proevers of beter gezegd drinkers van dat edele vocht. Ze steunden Elsschot bij zijn keuze en voerden er ellenlange gesprekken over. Elsschot liet jaarlijks een fust van 200 liter overkomen van een van zijn geliefkoosde wijnen, meestal Yon Figeac, een cru bourgeois. Het vat bleef, zoals het hoort, gedurende een halfjaar ongemoeid liggen om tot rust te komen. Dan werd er besloten alle goede vrienden en kennissen op te trommelen om het met veel luister op flessen te trekken, een belangrijk moment waarbij iedereen aanwezig moest zijn.

Hier was Sus tevens een van de belangrijkste aanwezigen, samen met mijn vader Vic. Het ging gepaard met een groot feest dat zich voornamelijk afspeelde in de vrij grote kelders van het huis. Sus was de man die de flessen vulde, nadat Georges Kelner, schoonzoon van Elsschot en man van Adèle, zijn oudste dochter, de tap in het vat had geslagen, een delicate onderneming. Mijn vader kurkte de flessen en gaf ze door om gestapeld te worden in de annex-kelder waar de voorraden lagen. Bijna gelijktijdig werden de flessen weer ontstopt om genuttigd te worden door de talrijke aanwezige personen van allerlei slag.

Beeldhouwer, schilder en tekenaar

Wie was nu die Sus? Laat me Franciscus Claessens even beschrijven. Hij werd geboren in 1885 en overleed in 1968. Hij was een eclectisch (die het beste uit de verschillende stijlen kiest) beeldhouwer, schilder en tekenaar. Leerling van het NHISKA (Thomas Vincotte) en de Brusselse Academie in de jaren 1915-1918. Hij nam deel aan verschillende buitenlandse tentoonstellingen, in Stockholm in 1927, de Biënnale van Venetië 1928-1930, in Barcelona in 1929. In het binnenland was hij met zijn werk vertegenwoordigd in 'Kunst van Heden' (1921, 1928 en 1948), 'Als Ik Kan' (1937 en 1949), de Biënnale Middelheim Antwerpen (1951 tot 1963). Daarnaast werkte hij aan de restauratie van het Rubenshuis.

Niet groot van gestalte gaf hij een sterke solide indruk, eigen aan een beeldhouwer? Hij had een ietwat vierkantig half kalend hoofd met een zachte naïeve, charmante, maar vastberaden uitdrukking. Hij was zeer innemend en vriendelijk, maar niet altijd gemakkelijk. Zijn vrouw

Bronzen gedenkplaat aan het woon- en sterfhuys van Willem Elsschot, Lemméstraat 21, Antwerpen.

Alice was een immer lachend open gezicht, zeer geestig en bijzonder charmant. Ze moet in haar jonge jaren een zeer mooie vrouw zijn geweest. Sus was een hardwerkende eenvoudige persoon met een bescheiden inkomen en leefde voornamelijk voor zijn kunst. Hij was gedurende lange tijd leraar aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Antwerpen, van 1-3-1932 tot 31-7-1950, en woonde er zelfs een tijdje in het kleine lokaal aan de hoofdingang van de Academie aan de Mutsaerdstraat. Zijn plaats had hij grotendeels te danken aan Elsschot die hem voorgesteld had aan de toenmalige minister van Cultuur.

Frans Claessens had talloze vrienden onder wie Jan van Nijlen, Paul van Ostaijen, Ary Delen, Walter Vaes, Vic Dolphyn, Isidoor Opsomer, Jaak Gorus, Rik Wouters, Baeseleer, Van De Velde en Lieven Walschap.

Samen met meerdere kunstenaars (161 in totaal), onder wie Elsschot, Frans Claessens, Flor Vaes, architect en broer van de in die tijd naar Nederland uitgeweken Walter Vaes, Eugene Van Mieghem en Richard Baeseleer, ondertekenden ze de brochure (een luxe uitgave) 'Protest' dat ze aan graaf von Hertling, Rijkskanselier te Berlijn zonden. (Zie biografie van Elsschot van Vic van de Reijt). Dit gebeurde onder de bezielende leiding van Ary Delen.

Ze deelden een grote passie voor Bach

Hij was een groot liefhebber van klassieke muziek. Hij kende de Mattheus Passie van Johann Sebastian Bach van buiten en zong de passie jaarlijks met zijn vrouw

in een Bachkoor van Sint Cecilia, een jaarlijkse belangrijke gebeurtenis. Hun gezamenlijke passie voor de muziek van Bach, voornamelijk de Mattheus Passie, was de gevoelige snaar tussen de vrienden Sus en Elsschot. Die twee konden oneindig lange, tot tranen toe geëmotio-

Kinderhoofdjes, een specialiteit van Frans Claessens.

neerde gesprekken voeren over dit muzikwonder. Het waren intellectuele momenten op hoog niveau. De muziek was belangrijk in beider bestaan.

Het beeldhouwwerk van Sus is sterk, heel persoonlijk en zit perfect in elkaar zonder te vervallen in misplaatste pietleutigheid, geen isme, gewoon eerlijk. Kinderhoofdjes, wat men kan aanzien als zijn specialiteit, sculpteerde of boetseerde hij liefdevol als de beste, met een uitermate grote gevoeligheid, maar grootse werken ging hij niet uit de weg. Zo werkte hij aan de restauratie van het Rubenshuis en aan de praalwagen, de 'Rubenswagen', van de Antwerpse Ommeganck, een enorme opdracht gezien de slechte staat van de wagen en de grootte van de stukken. Hierbij heb ik hem als leerling geholpen bij het herkapen van de enorme Triton, achteraan de wagen, en de poten van de drakendessel. Deze stukken konden niet verplaatst worden gezien hun omvang, daarvoor werd er aan gewerkt in de hangars van de stad waar de wagen was ondergebracht. Hij werkte er verbeterd aan. Het grof voorvormen deden we tezamen, het afwerken was voor hem. Het was een prestatie maar hij bleef steeds nederig.

Niettegenstaande deze bescheidenheid kende Sus veel belangrijke personaliteiten en overal werd hij gerespecteerd voor zijn aangenaam karakter, zijn kunstenaarschap, vakkennis en algemene ontwikkeling. Met hem is een van de beste beeldhouwers van deze laatste eeuw heengegaan.

Elsschots vrouw Fine: ‘La Reine-Mère’

Albert Pelckmans,
uitgever en huisvriend van het echtpaar De Ridder, in het
Vlaamse weekblad De Post van 24 oktober 1982:

Fine omstreeks 1922.

‘Als je naar de mens De Ridder zoekt – hoewel die natuurlijk niet van de auteur Elsschot te scheiden valt – moet je zijn gedichten lezen, want zijn proza... ik denk te mogen zeggen dat-ie het nooit zou geschreven hebben, was hij niet getrouwd geweest met Fine. Hij heeft me dat trouwens herhaaldelijk gezegd: “Ik heb geen fantasie. Ik schrijf gewoon op wat ik zie, en wat onze Fine vertelt.”

Voor Fine moest je vriendschap en liefdevolle genegeheid voelen. Ik zou nooit over Elsschot durven spreken zonder een hommage te brengen aan zijn vrouw. Ze kwam uit een heel gewoon milieu, had geen studies gedaan, maar ze was een vrouw met een feilloze geraffineerde smaak. Ik denk, wat dat betreft, dat hij meer

nog van Fine gekregen heeft dan Fine van hem, maar die twee hebben mekaar gevonden en hebben mekaar verrijkt.

Een prachtige figuur. De meesteres des huizes – bijna een bijbelse vrouw – van genegenheid en liefde, van een ik zou zeggen dierlijke liefde voor die kinderen, die “jong” van haar, die trouwens voor haar door het vuur zouden gegaan zijn.

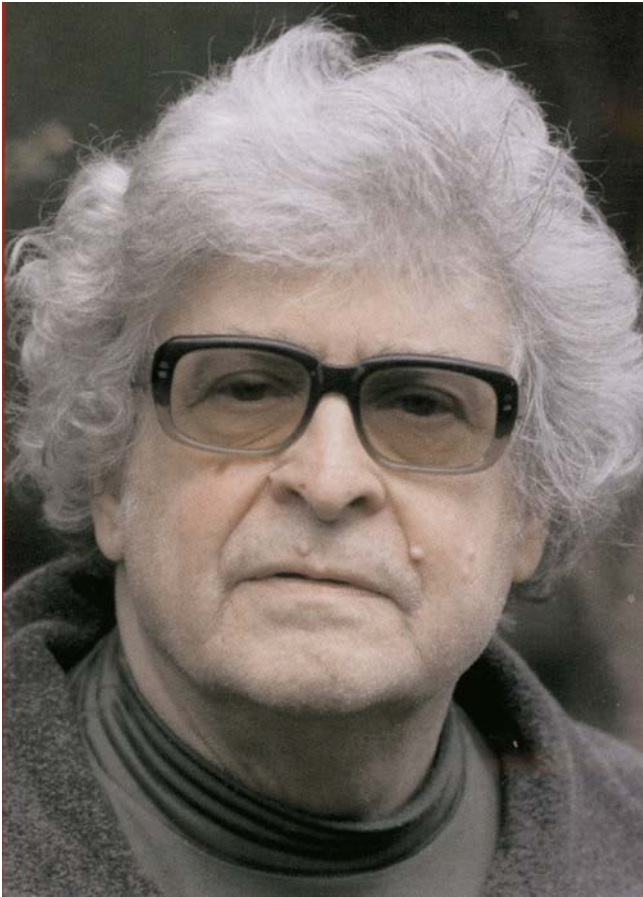
Haar schoonzoon Georges Kelner, een Waal, heeft dat met een prachtige uitdrukking getypeerd: “La Reine-Mère”. Fine was werkelijk de koningin-moeder van de sibbe, en toen zij een dag na Elsschot overleed, was er ook niets meer dat die sibbe nog aan elkaar hield.

Fine was intelligent en – zeer belangrijk om het proza van Elsschot te begrijpen – ze had zo’n scherpe mensenkennis dat ze details opmerkte die iemand in zijn hemd zetten. Die vertelde ze heel gewoon, en Fons, de ingekeerde die altijd in zichzelf bezig was, schreef dat dan. Het was een magnifiek huwelijk, hoe dikwijls ze ook kibbelden, ze konden elkaar niet missen. Zo’n twee sterke karakters moeten natuurlijk wel eens botsen.

Het gebeurde geregeld dat ik ’s middags een aperitiefje ging drinken bij hem in de Lemméstraat en dan stonden we in de veranda die met schuifdeuren van de keuken gescheiden was aan een buffet. Ik gewoonlijk steunend op mijn rechterarm, hij op zijn linkerarm. Om half één riep Fine dan: “Bert, blijft ge ook eten”, dat was soms ja, soms nee, hing af van het werk. Maar op een dag, een maand of vier voor Fons’ dood, stonden we daar ook een borreltje te drinken, en ineens klonk er uit de keuken een klok. Tingeling, tingeling. Een hels lawaai. ‘Ik Zeg Fons, wat is er?’ “Pff, ze spreekt niet meer tegen mij.” De klok was het teken dat het eten klaar was.’

Schrijven of zwijgen over Van den Rееck

Jean Pierre Stevens

Frans Buyens.

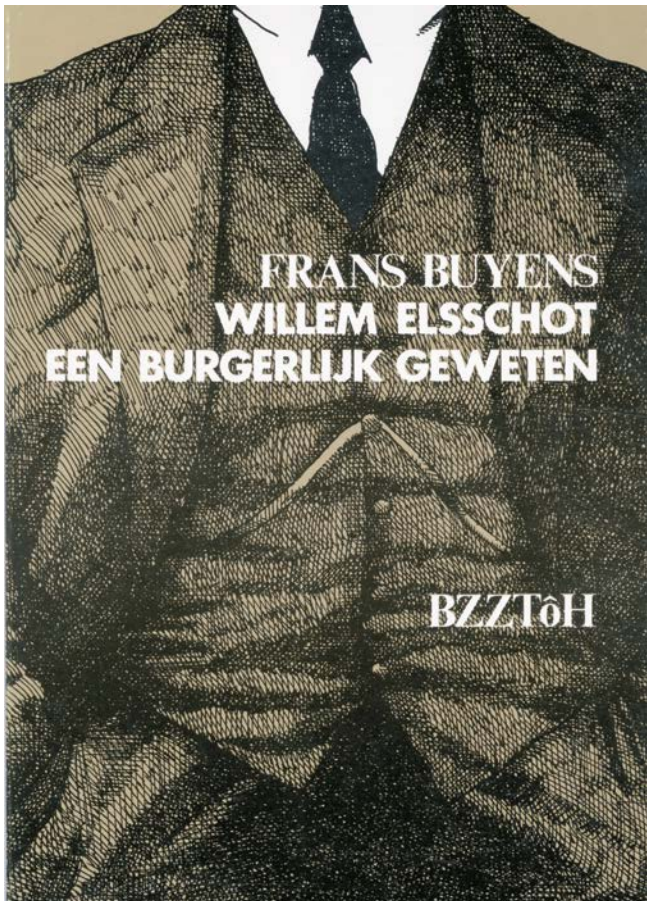
Van Frans Buyens verscheen in 1951 *Willem Elsschot. Een inleiding tot zijn werk*. In 1952 volgde *Beschouwingen rondom het werk van Achilles Mussche*. Ondanks verschillende uitgevers, hebben de boekjes vrijwel hetzelfde voorkomen. Ook inhoudelijk is het interessant ze naast elkaar te leggen omdat ze op sommige punten elkaar aanvullen. Er kan zelfs nog een derde publicatie worden naastgelegd, namelijk van Richard Minne in het tijdschrift *Nu*: zijn 'Nota's voor een kleine voordracht over den grooten Elsschot'.

Buyens onderscheidt twee categorieën schrijvers: de 'letterkundige' en de 'mens die schrijft'. Dat stemt overeen met wat Minne naar voren bracht op de Elsschot-avond in de Gentse Koninklijke Nederlandse Schouwburg op 13 januari 1945: 'Er zijn "literatoren" en er zijn "mensen die schrijven". (...) Elsschot is een "mensch die schrijft". En zwijgt waar hij niets te zeggen heeft.' Buyens bouwt daarop verder: 'De mens die schrijft daar-

entegen is doordrongen van een diep verantwoordelijkheidsbesef.' en '(...) hij zwijgt waar hij niets te zeggen heeft'. Elsschot behoort volgens Buyens tot deze 'mensen die schrijven'.

Maar misschien toch niet genoeg want in het boekje over Mussche schrijft hij: 'Nu mogen wij ongestraft beweren, dat juist dit verantwoordelijkheidsgevoel bij Achilles Mussche aanwezig is, in veel sterkere mate dan dit het geval is bij Buysse, Zielens, Elsschot. Onder allen is hij diegene die de voorpost betreft, diegene die ontegensprekelijk de klaarste, de diepste, de meest bewuste kijk op onze samenleving ten toon spreidt. Voor hem is het wetenschappelijk socialisme geen dode letter gebleven. Hij heeft het niet alleen bestudeerd, hij heeft het ook ervaren. Dàt heeft hij op al onze literatoren voor: dat hij door middel van een vooruitstrevende filosofie, zich bewust losrukken kan uit de vangarmen van een burgerlijke, levenszieke, ja, ontaarde levensvisie (...)' In het boekje over Elsschot schreef hij: 'De zakenwereld en het familieleven: ziedaar twee polen waartussen de atmosfeerschepping in zijn kunst zich beweegt. Hier ligt naar m.i. een tekort in Elsschot's kunst.' Bij de heruitgave in 1978 kreeg het boekje een aangepaste titel: *Willem Elsschot. Een burgerlijk geweten*.

Ook opmerkelijk is dat hij in zijn studie over Mussche zonder rechtstreekse aanleiding schrijft: 'De communist Herman van den Rееck viel onder de kogels van een tot beestachtigheid toe vervallen franskiljonse bourgeoisie', maar in zijn boek over Elsschot, waaraan meerdere gesprekken voorafgingen, wordt niet gerept over Van den Rееck. Dat biedt weinig houvast voor de benadering van Matthijs de Ridder die in *Aan Borms* ons voorhoudt dat de dood van student Herman van den Rееck (na een manifestatie op 11 juli 1920) in sterke mate de periode kleurde waarin Elsschot aan de eindversie van *Lijmen* werkte en dat dit daarop invloed had. Zou Elsschot rond die tijd niet in sterkere mate begaan zijn geweest met de dood van zijn vader op 16 augustus 1920? Indien de man sukkelde, aftakelde of in de laatste maand zwaar ziek was, zou het kunnen dat het voorval met Herman van den Rееck goeddeels of geheel aan Elsschot is voorbijgegaan. Elsschot laat Laarmans over het kortwieken van zijn flamingantenbaard zeggen: 'Dat scheren is een gebeurtenis geweest, waaraan ik ben blijven denken als

Inburgeringscursus

Guido Lauwaert

I

Ik ben journalist en woon in Oostakker, een randgemeente van het goede Gent. Gedurende een halve eeuw heb ik artikels geschreven, maar sinds mijn pensionering geen letter meer op papier gezet. Het heeft mij, tot mijn eigen verbazing, geen enkele moeite gekost. Eindelijk was ik verlost van de deadline, de primeurjacht en opdrachten waaraan ik een grondige hekel had. Naar aanleiding van een gebeurtenis echter voelde ik het weer kriebelen. Een alledaags voorval zoals je vaak leest op de streekpagina van uw krant en dat eender waar zou kunnen gebeuren. Het viel evenwel in mijn buurt voor en bleef, zonder dat ik er erg in had, broeden in mijn hoofd.

Tot die nacht, toen ik er niet van kon slapen. In alle stilte stond ik op, mijn vrouw slaapt als een roos doch doet net als een poes bij het minste abnormale gerucht haar ogen half open, en haar mond. Zoals nu ook weer, al was ik het bed uitgegleden zoals een mens zich keert in zijn slaap.

aan 't afsterven van mijn vader.' Met het aantal toespelingen op de dood in *Lijmen* en met dezelfde doelgerichtheid als Matthijs de Ridder, kan een ander weer een ander theorieetje opbouwen. Indien iemand er behoefte aan zou hebben, wil ik wel eens een verband leggen tussen *Tsijp* en de diefstal van het Lam Gods.

Bibliografie:

- Frans Buyens, *Willem Elsschot. Een inleiding tot zijn werk* (Antwerpen, De Nevelvlek, 1951).
- Frans Buyens, *Beschouwingen rondom het werk van Achilles Mussche* (Gent, De Vlam, 1952).
- Marco Daane, 'Minne leest voor' in: *Achter de Schermen*, jrg. 1, nr. 2 (januari 2000).
- Frans Buyens, *Willem Elsschot. Een burgerlijk geweten* ('s Gravenhage, BZZTôH, 1978).
- Matthijs de Ridder, *Aan Borms. Willem Elsschot, een politiek schrijver* (Antwerpen/Amsterdam, Manteau/Meulenhoff, 2007).
- Willem Elsschot, *Lijmen-Het Been (Volledig werk* – Amsterdam, Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2002).

voor Joyce Roodnat en Erik van Zuylen

'Wat is er? Denk je weer aan dieven?'

'Helemaal niet,' fluisterde ik, in de duisternis graaiend naar mijn sokken. 'Er valt mij iets te binnen wat ik moet opschrijven. Doe ik het niet meteen ben ik het morgen kwijt.'

'Moet je je daarvoor helemaal aankleden. En je hebt je nog niet gewassen.'

'De douche gaat niet lopen. Maak je niet ongerust.'

Ze draaide zich om, trok de donsdeken tot onder haar kin en gleed weg in de zoete slaap. Dat vertelde me haar ademhaling.

Ik kleepte me aan, daalde de trap af en met een versgezette kop thee trok ik naar mijn bibliotheek, waar ik het grootste deel van mijn vrije tijd doorbreng. Ik wekte de computer. Na even gewacht te hebben tot het dier voldoende wakker was om naar mijn bevelen te luisteren, maakte ik een paar aanslagen op zijn gebit en kreeg meteen een blanco scherm te zien. Maar hoe te beginnen? Ik was het schrijven uit de losse pols verleerd en een verhaal is heel wat anders dan een artikel. Toch moest de gebeurte-

nis uit mijn hoofd, of ik zou de volgende nacht opnieuw wakker worden en dat wilde ik mezelf niet aandoen, gezien de alertheid van mijn vrouw en haar eeuwige vragen.

Na een paar zinnen die nergens op leken en daarom in de virtuele vuilnisbak belandden, maakte ik een kleine rondgang in onze tuin. De laatste herfstdagen kan het al flink koud zijn, gevaarlijk voor een oude vent als ik, maar tegelijk inspirerend werken. Zoals een man die in het gesticht waarin hij is opgenomen door het lint gaat, een gedwongen koude douche krijgt en weer tot rust komt. Eenmaal terug aan mijn klavier vloeide het verhaal eruit als een dam die onder druk staat, breekt en het opgespaarde water zijn vrijheid weervindt.

II

Op de Antwerpsesteenweg, richting Lochristi, heeft een Pool met een imposante dikke snor 10 jaar geleden een braakliggend terrein gekocht, er een stokoude caravan gedropt, het terrein afgesloten met kippendraad en er dikke Duitse wagens op gestald. Ze worden geleverd door jonge twintigers met een lichtbruine teint. Na wat over en weer gepraat haalt de Pool een rol papiergeld te voorschijn. Wat briefjes veranderen van eigenaar. Zonder groet en een spier te vertrekken gaan de twee partijen uit elkaar. De twens stappen in een volgwagen. De chauffeur zet aan en ritst brutaalweg in het verkeer.

Volgens de burens zijn de wagens gestolen en is de Pool een heler. Bij valavond arriveert een paar maal per week een trekker met een oplegger voor auto's. Als eenmaal de duisternis is ingevallen, laat de chauffeur de gordijnen zakken en vertrekt hij met zijn vrachtje, rijdt de R4 op en verdwijnt, vermoedelijk richting de voormalige Oostbloklanden. Nooit in al die jaren is de politie langs geweest. Hij heeft in alle stilte een behoorlijke omzet gehaald. Je zag het aan de omheining. Goed een jaar bezig of de kippendraad werd vervangen door een ijzeren gordijn en een stalen poort, met afstandsbediening.

Zijn duistere handel bleek dus een goudmijn te zijn, naar zeggen van een van de burens, die op het graf van zijn moeder zwoer dat de markt in het Oostblok verzadigd is en dat de grote en zware wagens via een haven als oud ijzer naar Afrika worden verscheept, waar ze na een opfrisbeurt [opnieuw een eedaflegging, ditmaal op het graf van een ander nabij familielid] als directiewagens worden verkocht.

Daar moet wel iets van waar zijn, of dicht bij de waarheid aanschurken, want de omzet schoot de hoogte in. Begin van het jaar is het hem zelfs gelukt een al jaren leegstaand benzinstation dat pal naast zijn terrein ligt, aan te kopen. Hij moet met een pak geld te voorschijn zijn gekomen want de eigenaar had eerdere kandidaatkopers botweg afgescheept.

De bange blanke Belg was verbolgen.

De traditionele nieuwsgierigen troepten samen, nu de aankoop bekend raakte.

'Ik heb de politie gebeld,' schreeuwde een buurvrouw, de aanvoerder van de galerij eeuwige malcontenten. 'Verschillende keren! Meer dan eens! Ze beloofden langs te komen, maar nooit ofte nooit in al die tijd dat die de Pool hier louche zaken doet, heb ik één patrouille gezien. Maar als je een boete krijgt omdat je 10 km per uur te snel rijdt en binnen de opgegeven tijd niet betaalt, staan ze om de vijf voet aan je deur. Is dat niet schandelijk? Dat ze mij een beetje tijd geven. Ik moet rondkomen van een klein pensioentje en 't is niet de enige rekening die van 't jaar nog betaald moet worden. Ge krijgt er zoveel dat ge niet weet wat eerst te betalen.'

De vrouw staat bekend als de orkestmeester van de wijk, al lijkt een betere typering voor haar voornaamste kwaliteit 'buurtspion' met als ondertitel *licence to kill*. Door een onderbemande hersenwerking spuit ze laag op laag vette griezilverhalen de wijk in. Op iedereen en alles heeft ze wat aan te merken. Zelfs op haar eigen kinderen. Valt er een blad bij het snoeien van de haag op haar grond dan staat ze te foeteren. Zet je een nieuwe schutting, haalt ze er een meetlint bij. In betere tijden is al de grond in de buurt van haar schoonvader geweest, maar door wanbeheer van het familiefortuin hebben ze om het jaar een deel moeten verkopen om zich op hun oude dag nog een zekere stand te kunnen permitteren. Haar man heeft er geen moeite mee, die leeft de dag zoals hij komt en gaat en sleurt de nacht achter zich aan. De buurtspion daarentegen beschouwt de grond van hier tot ver over het verste dak van de intussen volgebouwde wijk nog steeds als haar rijk. Ze waakt er over als een kloek over haar kuikens. Slaapt zij ooit? Een vraag die de hele buurt wakker houdt.

De Pool heeft in juni van dit jaar toestemming gekregen tot bodemsanering. Het viel niet te ontkennen, door de gele affiche die op het raam van het vervallen pand geplakt was. De lijm was nog niet droog of de buurtspion en haar trouwe volgelingen bekeken de affiche. 'Ja, hij mag saneren. 't Werd tijd, met al dat vuil dat er hier gestort wordt. Vooral door Turken. Van de Volvo. Elke keer dat er een ploegwissel is, is het weer van dat. Ze komen aangekoerst, remmen zo hard dat de banden het uitschreeuwen, gooien blikjes en lege pakjes sigaretten het raam uit, en scheuren vervolgens de steenweg op. Ik heb geen minuut rust. Mijn man wil er niks aan doen. Hij zegt geen woord als ik er over begin. Vroeger had ge nog mannen die hun muil dierven opentrekken.'

Aan de sanering is een bedrijf na het bouwverlof begonnen. Met tractoren werd er zwaar tegenaan gegaan. Na een week is de achtergelaten rommel en het sluikestort opgeruimd, is de betonvloer verwijderd, werden tonnen grond weggescheept en zijn de tanks voor de verschillende soorten brandstof die er werden verkocht, te zien. De hele buurt trilde.

Mijn overbuur, van Kosovo afkomstig maar in Nederland opgegroeid, komt om de vijf voet te voorschijn en slaat met duidelijk Rotterdamse tongval aan het schelden tegen de ploegbaas.

‘Twee jaar geleden, man, heb ik het huis verbouwd! Als er een barst is, loeder, leg ik een klacht neer!’

De ploegbaas aanhoort zijn gejammer zoals de koning die bij een officieel bezoek de tijd neemt voor het geplande kwartiertje volksverbroedering, en de klaagzang van een arme sloeber aanhoort met ingestudeerde aandacht en voorgekauwde troostwoorden. Maar tevens houdt de man zich stil omdat hij een West-Vlaming is en geen andere streektaal kent. Ook dat nog, werd er in de straat gezegd. Alsof wij hier in de buurt geen goede aannemers hebben die Gents kennen. Ook de Pool werd aangepakt. In gebarentaal antwoordde hij dat hij niet begreep waar de Hollandse Kosovaar het over had en trok zich vervolgens terug in zijn caravan.

Van aanpakken weet hij anders wel, de ploegbaas. Hij schreeuwt in een brabbeltaal bevelen naar mensen die uit alle delen van Europa en Afrika hier zijn beland, en die, vreemd genoeg, hém wel verstaan. Terwijl hij half september driftig instructies rondstrooide arriveerde een politiepatrouille, maakte een praatje met de ploegbaas, bekeek in een container bij een koffie wat papieren, een van de twee deed een plasje in het mobiele toilet, waarop de patrouille vertrok, na de ploegbaas de hand te hebben geschud.

Zodra de politiewagen was verdwenen, verscheen de buurtspion. Zij had niet stilgezeten en kwekt er op los. ‘Er komt een showroom van occasies. Hij breidt zijn zaak uit. En er is niets aan te doen. Volgens de vrouw van een vriend die ik ken op het kadaster, zijn zijn papieren in orde. De sanering en verbouwing is één zaak. Daar gaan zij over. Zijn affaires... dat is een heel andere kwestie. Dat zoude gij als Belg eens moeten proberen. Ge krijgt direct de ene na de andere inspecteur aan uw been.’

De Pool vreest voor zijn leven en heeft de laatste dagen twee stoere jongens in dienst, bodyguards vermoedelijk, want ze kijken in het rond zoals dat het geval is met koningen, presidenten, filmsterren en godfathers groot en klein.

Omdat er niets tegen de Pool en zijn affaires valt te beginnen, heeft de buurt een ander slachtoffer gezocht. En dat ben... exact. Gelukkig dat ik immuun ben voor dreigementen en me geen barst aantrek van wat een ander over me denkt. Ik vind het juist prachtig zoals de Pool te werk is gegaan. Langzaam heeft hij met hard werken een zaak opgebouwd en zijn kinderen hebben kunnen studeren en zijn dochter denkt eraan om naar Londen te trekken. Naar het prestigieuze Royal College of Dramatic Arts en vervolgens rechten te volgen in Cambridge, want ze wil een internationale carrière uitbouwen als advocate en het goed kunnen uitleggen in tien talen. Of hij een mooi sommetje heeft verdiend, dat zwarter ziet dan het zwart van minister van Wet en Orde, Annemie

Turtelboom, is niet zijn schuld. Hij heeft nu eenmaal, door de complete troep aan wetteksten die elkaar voor de voet lopen en tegen het jaareinde zorgen voor een Staatscourant van meer dan 100.000 bladzijden, door verordeningen waar iedereen een andere mening over heeft en procedurefouten die aanleiding geven tot klachten en uitstel van behandeling, waar door advocaten gretig gebruik van gemaakt wordt. Met instemming van alle hiërarchische lagen van de paleizen van Justitie, die hun eigen vorm van verzet hebben, heeft hij de kans gekregen te doen wat hij heeft gedaan.

Wat mij betreft, mag de wantoestand waarin het land zich bevindt, én die van de ons omringende landen – want ze zitten in hetzelfde bedje, al bestrijden ze het in alle toonaarden – blijven bestaan. De toestand geeft elke wereldburger de kans om zich uit het moeras van de miserie te hijsen. Of het nu via de wettelijke dan onwettelijke weg gebeurt, is niet de schuld van de inwijkeling. Wie voorbij de Oma des Vaderlands, Maggie De Block geraakt, heeft het recht zich te vestigen, te ontwikkelen en te verrijken. Tussen wal en schip hebben onze grootouders hun status opgebouwd. Met een heel klein beetje wit en heel veel zwart, met politieke voorpraak, een steekpenning hier en een snoepreisje daar. Langzaam heeft de wijze waarop het familiale welzijn is opgebouwd zich echter gewijzigd. Keurigheid in doen en laten werd een statussymbool. Maar daarmee is de wantoestand niet verdwenen. Hij is overgegaan naar de nieuwe armen, de inwijkelingen. De schuld op de rug van de Pool, van eender welke vreemdeling leggen, is daarom bijzonder dom. Daaraan hebben wij in ons land helaas geen gebrek. Ik kan er dus, helaas, niets aan veranderen.

III

In alle stilte, kort nadat de buurtspion met haar wagen was vertrokken, op weg naar de meest nabijgelegen supermarkt voor haar wekelijkse boodschappen, waar zij wel een paar uur zoet mee is, ben ik naar de Pool gestapt. Passerend had ik gezien dat hij boeken leest. Ik was welkom, hij wees naar de leegstaande stoel aan de andere kant van de formicatafel. De vierde poot had het onderbeen verloren maar de tafel werd overeind gehouden door een paar ruwe houtblokken.

Wijzend op twee thermoskannen, vroeg hij wat ik dronk, thee of koffie.

We zwegen, dronken met tussenpauzes van ons kopje en toen was het tijd voor de echte kennismaking. Zwijgen zegt vaak meer dan spreken, maar de stem is een sterkhouders van de beleefdheid.

‘Verbruggen,’ zei ik en wees op mezelf. ‘Karel!’

Hij stond op en al sprekend boog hij het hoofd. ‘Wojtek! Wojtek! Poznan.’

‘Vous parlez... le néerlandais?’ vroeg ik.

Hij zei iets wat ik niet begreep maar waar ik kon uit opmaken dat hij me niet verstond.

‘English?’

Identieke reactie.

‘Deutsch?’

Van hetzelfde laken een broek.

‘Français?’

Hij haalde zijn schouders op, zijn mondhoeken ver-trokken zich tot een verontschuldiging gebaar.

Ik haalde een Nederlandstalige roman in het Pools vertaald te voorschijn en schoof het hem toe. Hij las de titel, opende het boek, zijn ogen gleden over de titelpa-gina. Hij sloeg een blad om en zag de opdracht staan. Ik ken hem uit het hoofd en wist dus wat hij las: Aan mijn kleinzoon Jan Maniewski.

Als je Willem Elsschot aan een Pool wil voorstellen verschijn je niet met *Lijmen* of *Kaas*, maar met *Tsjip*, een boek waarin zijn land een sleutelrol vertolkt.

‘Strange lovestory,’ wees ik op het boek, ‘of a Polisch student and a Flemisch girl. The daughter of the author.’

Hij knikte, zonder er iets van te begrijpen, zei zijn blik.

‘The title refers to the pet name of his first grandson.’

Het boek van hem overnemend, bladerde ik tot aan de opdracht, gezet in een cursieve letter. ‘Laisse tomber! Ici vous devez commencez!’ en wees naar het eerste hoofdstuk.

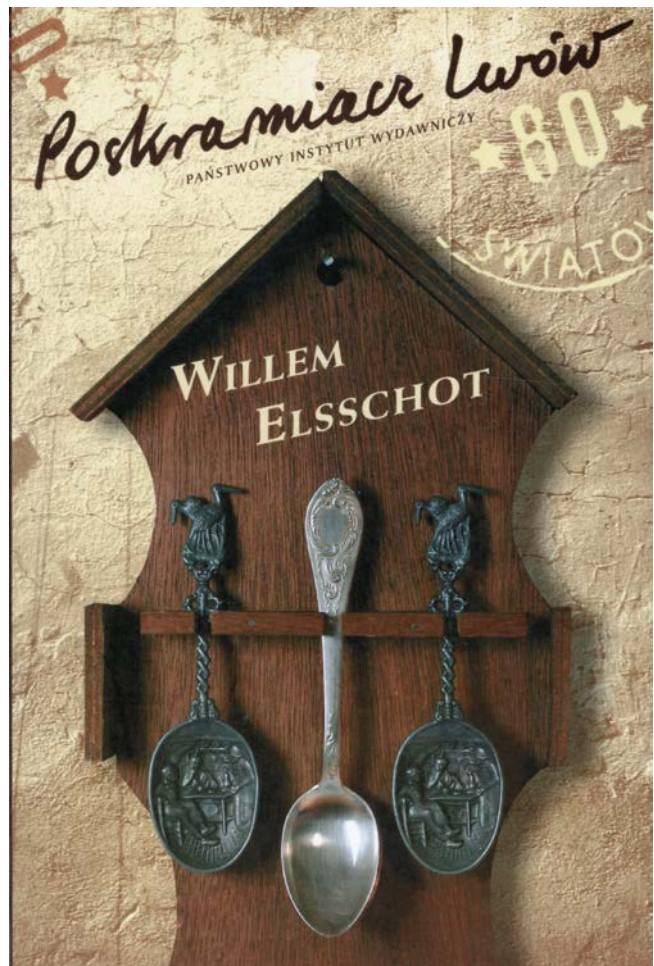
Opnieuw het boek ter hand nemend begon hij met gefronste wenkbrauwen aan de eerste alinea. Geboeid, de hele wereld lost op, inclusief zijn gast, want zijn linker wijsvinger daalde naar de tweede. Nog maar aan de eer-ste zin begonnen of zijn ogen vatten vuur. De wijsvinger trilde lichtjes als hij leest...

„Chłopak jest Polakiem, wysoki, uprzejmy, trzaska obcasami i wchodzić, i wychodzić, całuje moja zone w reke. Mniej więcej tak, jak my, chłopcy, przyciskamy usta do naswietszego sakramentu.”

“Het is een lange, beleefde Pool die zijn hakken tegen elkander klapt bij ’t begroeten en die bij ’t komen en ’t heengaan mijn vrouw een handkusje geeft.”

De Pool keek mij aan, sloeg zijn hakken tegen elkaar en bracht de knokkels van een gebalde vuist tot vlak bij zijn mond. Waarna hij naar zichzelf wees en een blik van afkeer op zijn aangezicht toverde. Een bovenarm als een ruitenwisser voor zijn hoofd bewegend, schudde hij het hoofd en het enige wat hij uitbracht was ‘Pologne’, waardoor ik vermoedde dat niemand meer in zijn land de hakken tegen elkaar slaat en handkusjes geeft. Ja, ook daar heeft de tijd niet stilgestaan, en maar goed ook.

Ik stond op en wees op mijn horloge. Hij knikte en liet mij uit, terwijl hij mij met beide handen de hand schudde en bleef schudden. Het leek wel of hij mijn hand uit de pols wilde wringen en bewaren als een relikwie. Hij mag dan een gehaaid zakenman zijn, het botst niet met zijn geloof. Want God en Marx mogen dan geen vrienden

Omslag van de Poolse editie van *Tsjip/De Leeuwentem-mer* (2007)

zijn, gebed en geld zijn dat wel. En op die rotsen hebben beiden hun imperium gebouwd, ze hebben een intieme relatie en kennen als geen ander de paringsdans.

De volgende dag belde mijn Poolse vriend aan. Samen met een dochter. In redelijk goed Nederlands zei het naar schatting twaalfjarig meisje dat hij het boek in één ruk had gelezen en vroeg of ik een exemplaar in mijn eigen taal had.

Terwijl zij sprak knikte hij net zo enthousiast als het hoofd van een zwarte, het bewegend onderdeel van een kitscherig beeldje, waarvan er tot de jaren zestig van de vorige eeuw honderden op winkeltogen stonden, met in de schoot een gleuf om een geldstuk in te stoppen, ten bate van de missieposten in Belgisch Congo.

‘Een Nederlandstalig exemplaar,’ reageerde ik, licht verbaasd.

‘Ja, mijn váa-der wilt lees de boek in uw taal. Met het Polisch exempel er... er...’

‘Naast?’

‘Ja, er-náast. Zo kan hij lé-ren de Belgische taal.’

Ik haalde het gevraagde en gaf het hem.

Hij wendde zich tot zijn dochter en zei iets waar ik niet wijs uit raakte, mede door een volkomen gebrek aan li-chaamstaal.

‘Hij wilt van u wé-eet of de schrij-fer er-fan vriend is van u.’

‘Nee,’ antwoordde ik. Toen hij stierf, in 1960, was ik de dag voordien 15 jaar geworden. Ik had al van hem gehoord, een boek van hem gelezen, *Kaas*, als verplichte schoollectuur, maar er niet veel van begrepen. Zijn oudste zoon heb ik goed gekend. Leek sprekend op zijn vader. Walter heette hij. Zo begint ook het tweede deel van het boek dat ik je vader gegeven heb. Met “Liefste Walter,”

Zij vertaalde het en hij wilde meer weten, want hij sprak lang met haar. Regelmatig zei zij iets. Stopwoorden waarschijnlijk, maar hij stopte niet. Eindelijk was hij aan het eind van zijn Poolse Latijn en wendde zij zich tot mij: ‘De boek heeft groot in-druk maakt – gemaakt? – op mijn vader. Zoals die man schrijft. U wordt mee-gé-nomen. In het verhaal ge-trokken. Het is alsof het ge-beurt in uw eigen familie. Hij weten wil of het tweede de-éel ook over...’ Zij houdt halt, kijkt haar vader aan, vraagt wat, en gaat dan verder. ‘... over Bennek en Adèle gaat... en er nog kinderen komen.’

Ik zucht. ‘Ja en nee. Ja, het gaat over Bennek en Adèle, en nee, want het gaat vooral over hun scheiding en de roof van het kleinkind naar België door de moeder. Met steun van de hele familie, en vooral het geld van de grootvader, de schrijver.’

Zij had maar half begrepen wat ik had verteld, maar één woord had haar getroffen.

‘Roof? Ik niet begrijp wat dat... wil... zeg-gen.’

‘Een ontvoering, een kidnapping.’

‘Een kid-napping! Stelen een kind! Waar-om?’

‘Omdat de moeder van Bennek het eerste en het laatste woord heeft en zij haar schoondochter Adèle geen goede moeder vindt.’

Zij begreep wat ik bedoelde. Dezelfde reden waarom haar vader naar België was verhuisd. Zijn schoonmoeder bemoeide zich met alles. Zelfs met het uur waarop het jonge koppel naar bed moest. Elke dag controleerde zij het ondergoed van haar schoondochter. Na een paar maanden was zij des duivels en haar zoon kreeg de schuld dat zijn vrouw nog geen kind verwachtte.

Opnieuw was er contact tussen vader en dochter. Mijn samenvatting van *De Leeuwentemmer*, en onze dialoog hieromtrent, vermoedelijk. Hij reageerde er op, kort en afgemeten, waarna het opnieuw de beurt was aan de tolk.

‘Mijn vader zegt dat als u hebt pro-bleem met uw auto, hij zal hel-pen, altijd. En dat ik, met kerst liederen komen mag zingén. Gratis. Al mogen de gasten wat geld stoppen in een kous. Dat de gewoonte is in Polen.’

Ja, de naamloze financiële genootschap onder de vloer of in een geheime lade wordt nooit vergeten. Door jong noch door oud.

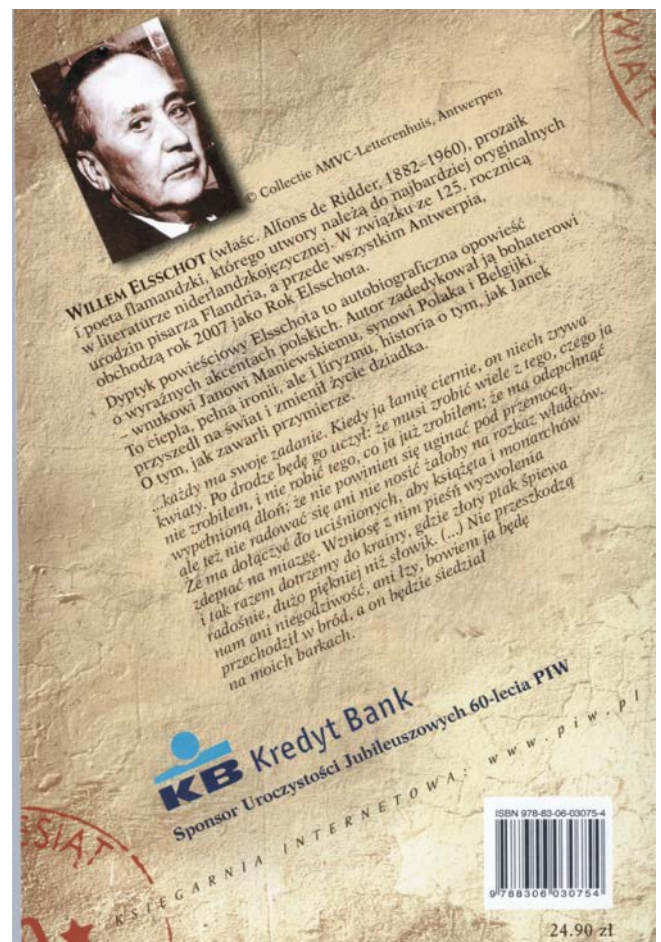
Ik bedankte hem en wij namen afscheid. De buurtspion trok de laatste dode bladeren van haar haag, de blik op de straat gericht. Toen ik passeerde bracht ik haar aan het schrikken. En zei dat ik haar morgen twee zakken zou brengen, met de gevallen bladeren van hun beukenboom

die bij ons in de tuin waren beland. Ze draaide zich verbolgen om en al reutelend trok zij naar haar achterdeur, die al jaren, zoals dat de gewoonte is in boerenmiddens, dienst doet als voordeur. Haar man stond half gebogen achter hun auto het tafereel gade te slaan. Een stralende blik. Hij stak een duim de hoogte in.

Regelmatig zie ik de Pool terug. Telkens geef ik hem een hand en bekijk de werken aan zijn nieuwe zaak. Het vordert langzaam, maar, hoorde ik van zijn dochter, hij verwacht dat ze voltooid zullen zijn net voor de volgende winter.

Sinds onze kennismaking houden zijn twee torenwachters een oogje in ’t zeil op ons domein als wij een paar dagen uithuizig zijn, vernam ik van een 80-jarige weduwe wat verder in de straat en die door mijn vrouw uit de nood geholpen wordt wanneer zij problemen heeft met de bediening van haar laptop. Zelfs de Pool heeft het al ondervonden. Een bezoek wordt niet aangekondigd. En een tractor heeft als de weerlicht iets te doen waarbij de weg versperd wordt, telkens als de buurtspion met haar auto van haar erf de grote baan op wil. Ja, niets ontsnapt aan zijn wakend oog, maar zijn gelaat bewaart de stuurse Oost-Europese uitdrukking, die ook de standbeelden van hun leiders hebben.

Zijn dochter wil ook een werk van Elsschot lezen. Ik heb haar *Het Dwaallicht* meegegeven. Na haar uitvoerig te hebben gebriefd over het kroonjuweel van Willem Elsschot.

Achterflap van de Poolse editie van Tsjijs/De Leeuwentemmer.

En dat ze niet te zwaar mag tillen aan het slot, zei ik aan het eind van mijn promopraatje. Schrijvers zijn leugenaars, al spreken zij de waarheid. Elk najaar heeft zijn voorjaar, maar wat ik daarmee bedoelde was haar een raadsel. Voor de zoveelste maal had ik het goed gemeend maar te veel gezegd.

‘Vergeet wat ik zonet gezegd heb,’ zei ik. ‘Lees het boek als een verhaal over een oude man en zijn wens om drie vreemde jongens, Pakistani, te helpen. Ze zijn op zoek naar een vriendin en verdwaald in de grote stad.’

IV

We zijn een week voor Kerstmis. De juwelen van Willem Elsschot zijn nog niet weergekeerd in hun vertrouwde kluis. Heeft mijn Poolse vriend het te druk gehad, of leest hij de twee delen keer op keer weer? Misschien dat hij ze voorleest 's avonds, gezeten in familiekring. Of heeft hij ze aan Poolse vrienden gegeven, met het dringend verzoek ze te lezen. Het zal mij een zorg zijn. Zeker, nadat ik op een ochtend opstond en achter op ons terras een Poolse den in een pot zag staan. Er hing een briefje aan een tak. Je

voelde onder het lezen zijn welgemeende wens Nederlands te leren, en de invloed van zijn dochter.

Ik hoor haar zeggen, in het Pools, na het lezen van zijn Groot Dictee der Nederlandse Inburgering: ‘Goed zo, vader. Zeven op tien.’

‘In hopen grond gekweekd. Zaalig Kerstfeest. Voor Karel Verbruggen, uw vrouw, uw dogter, uw familie en uw vrinten.

Wojtek, Tekla Radtke en un kinderen.’

Gent, 16 december 2013

Guido Lauwaert (Mechelen, 30 mei 1945), is de bekendste poëziepromotor van Vlaanderen en Elsschotfan sinds zijn eerste stappen in de literatuur. Van zijn hand verscheen ‘Omtrent KAAS en andere onthullingen rond Willem Elsschot en zijn werk’, de eerste uitgave van Uitgeverij Bas Lubberhuizen (1991). Hij speelde *Lijmen* als monoloog in talrijke theaters van Vlaanderen en Nederland, en in de residenties van de Belgische ambassadeurs van Ivoorkust, Singapore, Maleisië, Thailand en China. De voorstelling speelt hij nog steeds als huiskamertoneel.

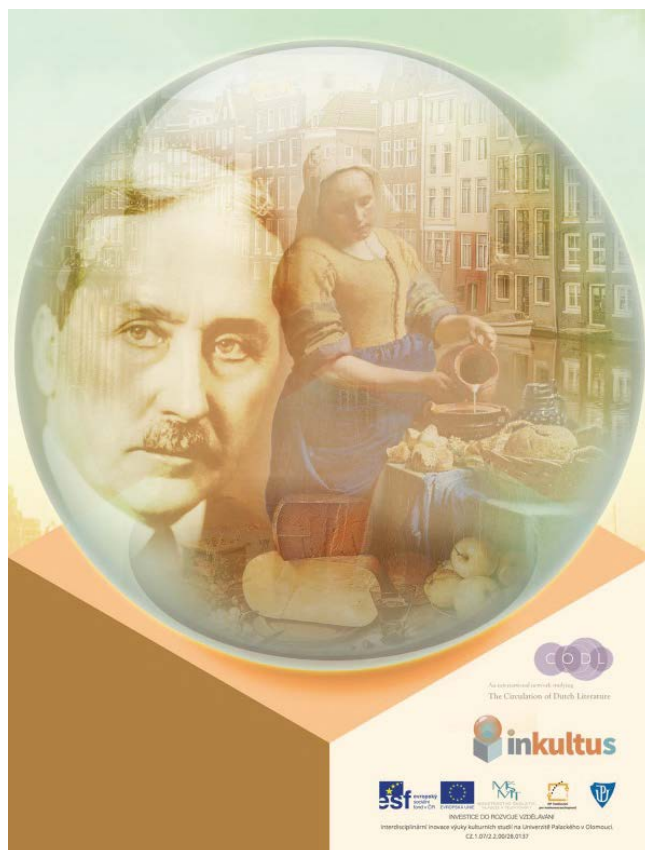
Kaas-studie in Tsjechië

Dorien De Man

Op 27 februari kwamen vijf Elsschotliefhebbers bij elkaar om verschillende facetten van de receptie van Elsschots beroemdste werk *Kaas* te bespreken. Deze ontmoeting vond niet plaats in België of Nederland maar in de Moravische stad Olomouc (uitgesproken als: Ollomoots) in Tsjechië. De studiedag kaderde binnen het CODL-project (The Circulation of Dutch Literature)¹. Dit is een internationaal project rond de circulatie van Nederlandse literatuur dat enerzijds tot doel heeft het netwerk van de internationale neerlandistiek te versterken en anderzijds de internationale verspreiding van Nederlandse literatuur in kaart wil brengen. Het project bestaat momenteel uit twaalf groepen die elk de circulatie van één werk uit de Nederlandse literatuur bestuderen in vertalingen, bewerkingen of andere vormen. De casussen lopen van Hadewijchs *Liederen* (ca. 1240) tot *De Helaasheid der Dingen* (2006) van Dimitri Verhulst. Daar tussenin zit *Kaas* (1933) van Willem Elsschot waar deze werkgroep op focust.

Wilken Engelbrecht, Nederlandse hoogleraar in het vakgebied letterkunde, nodigde Vic van de Reijt, Michel de Dobbeleer, Dorien De Man en Cora-Lisa Süt uit om een lezing te geven aan de Faculteit Geesteswetenschappen van de Palacký-Universiteit Olomouc. In de conferen-

tieruimte hangen kaarten van België en Nederland alsook een foto van koning Willem-Alexander en Máxima. Een 25-tal Tsjechische studenten Nederlandse taal- en letter-

1 Meer informatie vind je op de website van het project: <http://www.codl.nl/>

Het klasje van de Nederlandse hoogleraar Wilken Engelbrecht

kunde luistert mee, hetgeen een buitengewone situatie met zich mee brengt. In België of Nederland worden lezingen vandaag immers vaker in het Engels dan in het Nederlands gegeven. Maar in het verre Tsjechië is er een uitzonderlijke interesse voor het Nederlands en de Nederlandse letteren, of zoals de Tsjechen het noemen, voor “die andere kleine maar sympathieke literatuur”. Op de vraag wie er al iets van Elsschot gelezen heeft, komt weinig reactie. Maar toch!

Onder het oog van koning Willem-Alexander en Maxima bijt Vic van de Reijt de spits af.

Elsschotbiograaf Vic van de Reijt bijt de spits af. Hij schudt een vlotte en humoristische inleiding uit zijn mouw over het leven van Alfons De Ridder alias Willem Elsschot. De luisteraars krijgen kleurrijke beelden voorgeschoteld van Alfons De Ridder als koppige scholier, Vlaamsgezinde student onder invloed van Pol de Mont, pijp rokende hippie maar ook als romantische dwaas die “achter de meiden aanzit”. De verschillende reizen, woonplaatsen en jobs van de schrijver vormen de achtergrond waartegen het ontstaan van zijn werken wordt geschetst. Vic van de Reijt doet ons beseffen dat schrijven maar een klein deel van De Ridders leven was: het handeldrijven daarentegen was er altijd, al dan niet gepaard met de ironische voor-de-gek-houderij die we ook terugvinden in zijn boeken. Ten slotte legt Van de Reijt de ingewikkelde relatie bloot tussen De Ridders persoonlijke leven en de autobiografische elementen die we terugvinden in *Kaas*.

Na deze sappige inleiding bespreekt Dorien De Man, neerlandica aan de KU Leuven, de non-receptie van *Kaas*

in het Engelse taalgebied. Hoewel er tussen 1933 en 1989 reeds drie Engelse vertalingen van *Kaas* gemaakt werden, door drie verschillende vertalers, raakte geen enkele van deze vertalingen gepubliceerd. De Man toont aan dat zeer uiteenlopende factoren een rol hebben gespeeld in de genese – of net het gebrek daaraan – van de vertaling van *Kaas* in het Engels.

Michel De Dobbeleer is slavist aan de UGent en heeft het over het slijten van *Kaas* aan de Sovjets: over vertalingen van Elsschots werk in het voormalige Sovjet-Rusland. De Dobbeleer legt uit hoe een literair werk pas ontvangen werd door de Sovjets als dat werk de neergang van het kapitalisme en/of het failliet van de bourgeoisidealen beschreef. Toch wijst hij, in het geval van de vertaling van *Kaas*, ook op het ontbreken van censuur waar wij het zouden verwachten.

Cora-Lisa Sütő, docente en vertaalster Hongaars-Nederlands, vervolgt met een lezing getiteld ‘Beleggen kaas of jonge?’. Ze gaat in op twee vertalingen van dezelfde roman en schiept zo een beeld van de receptie van *Kaas* in het Hongaars, hetgeen niet precies hetzelfde blijkt te zijn als de receptie van *Kaas* in Hongarije.

Ten slotte luisteren we naar Wilken Engelbrecht, hoogleraar in het vakgebied Nederlandse letterkunde en gastheer van het evenement. Hij rondt af met een causerie over de eerste vertaling van *Kaas* in een vreemde taal (het Tsjechisch) in 1936 gemaakt door Lída Faltová (1890-1944) en een tweede latere vertaling door Olga Krijtová (1931-2013).

De vijf deelnemers aan de studiedag in Tsjechië.

De woordspelingen rond ‘kaas’ lijken wel eindeloos en zorgen voor een vrolijke noot doorheen de bijeenkomst. Na een goede warme maaltijd met Urquell-pils – om Elsschot eer aan te doen – werd er vergaderd over toekomstige projecten en plannen. Literair vertaalster Veronika ter Harmsel-Hvílková, die werken vertaald heeft van onder anderen Grunberg, Mak, Nooteboom en Mulisch, schoof aan en besprak met Vic van de Reijt en Wilken Engelbrecht de mogelijkheden om een nieuwe, actuele vertaling te maken in het Tsjechisch van *Kaas*. Daarna keerde iedereen huiswaarts, behalve Elsschot. Die blijft altijd een beetje aanwezig in Tsjechië.

De Spaanse gevangene met zijn onbekende herkomst

Jean Pierre Stevens

In *Het Tankschip* (23,34) zinspeelt Elsschot op aftrogelarij ‘(...) iets in het genre van dien Spaanschen gevangene met zijn verborgen schat die tegen een klein voorschot kan afgelost worden.’ Dergelijke zwendel wordt uiteengezet in *Dieften en oplichtingen, Techniek van eenige typische gevallen*. Florent Louwage (inspecteur-generaal der Veiligheid van den Staat) wijdt er een viertal bladzijden aan ‘Oplichting met den verborgen schat’ en ‘Spaanschen brief’. Eerst wordt verwezen naar Vidocq die in zijn *Mémoires* beschreef hoe rond 1797 boeven vanuit de gevangenis van Bicêtre met medewerking van gevangenisbedienden oplichtingen pleegden met praatjes over een verborgen schat. Vermogende personen werd een zogenaamde ‘Brief van Jerusalem’ gestuurd met een verzoek om hulp bij het terugvinden van een schat die de gevangene ooit op doorreis zou hebben verborgen in hun woonomgeving. De gevangene kampt nu met geldnood voor hoogdringende noodwendighe-

den en om zijn verdediger te betalen. Het laat zich raden dat alles erom draait vlug wat geld los te maken van lichtgelovigen.

Het bedrog met ‘Brieven van Jerusalem’ is overgegaan in ‘Brieven van den Spaanschen gevangene’, waarbij als lokaas een koffer bankbiljetten, gedeponeed in een station in Frankrijk, de ‘schat’ vormt. De brieven werden met honderden verstuurd (waarna telkens het afzendadres werd verlaten). De ‘gevangene’ met een ‘vertrouwenspersoon’ en een telegraafadres voor contact, vraagt de kosten van zijn vonnis te betalen in ruil voor het ontvangstbewijs van de stationsbedienden waar de koffer in bewaring is gegeven. Hij is bereid als beloning een derde van de geldschat af te staan. Lichtgelovige slachtoffers met een flink bedrag ‘voorschot’ worden dan naar het grensgebied van Frankrijk en Spanje gelokt. Na afgifte van dat geld laat men de goedgegelovige ergens wachten op een der ‘vertrouwenslieden’ die zich naar het station of naar de griffie van de gevangenis zou hebben begeven. Dat wachten leidt tot niets anders dan het uiteindelijke besef dat het om bedrog ging.

Waarom nu net een Spaanse gevangene? Louwage verklaart: ‘Het ligt niet in onze bedoeling te beweren dat dergelijke oplichters allen Spanjaards zijn: dergelijke specialisten vindt men in alle landen, te meer daar dergelijke benden (...) wel vaak hun brieven uit Spanje schrijven, alhoewel de leiders Franschen of anderen zijn.’ ‘Spijtig genoeg moeten wij zeggen dat vóór ettelijke jaren, de Spaansche politie maar flauwtjes tegen die oplichters is opgetreden, anders zou men sedert lang niet meer hooren van “Brieven van den Spaanschen gevangene” ... ten minste met Spaansch adres erop.’

De grens tussen Frankrijk en Spanje moet in *Het Tankschip* ook bescherming bieden bij de dubieuze handelsverrichting, net zowel als de grens tussen Frankrijk en België om de fiscus buitenspel te zetten.

Bibliografie:

- Willem Elsschot, *Het Tankschip* (*Volledig werk* – Amsterdam, Athenaeum-Polak & Van Gennep, 2003).
- F. E. Louwage, *Dieften en oplichtingen, Techniek van eenige typische gevallen* (Ninove, Anneessens, 1944), vertaling van *Technique de quelques vols & escroqueries* van dezelfde auteur.

Zeer berekend 1933

Jean Pierre Stevens

WILLEM ELSSCHOT

TSJIP

DE LEEUWENTEMMER

Er is al heel wat gemanoeuvreed, gedraaid en gekeerd, verdraaid en beweerd teneinde in *Tsjip* het huwelijk in 1933 te situeren. Elsschot zou het hebben benadrukt door te vermelden dat de grootvader geboren is in 1849 en vierentachtig jaar is bij de trouw, die aansluit op een vroege Pasen. Wat indien de grootvader verjaart na Pasen? Die kans is drie keer groter (driekwart van het jaar ten opzichte van het eerste kwart) en dan heeft hij maar tegen Pasen 1934 de beschreven leeftijd. Pasen 1934 was bovendien echt een vroege Pasen, op 1 april, twee weken vroeger dan in 1933.

Toch verkiezen sommigen 1933, het jaar waarin Hitler aan de macht kwam in Duitsland. Daarop moet en zal Elsschot gezinspeeld hebben. Elsschot moet en zal een politiek schrijver zijn. Soms wordt voor die veronderstelde verwijzing het bijkomend argument aangesleept dat de leeftijd van zoon Jan (geboren in 1917 en volgens de tekst 'pas zestien') erop zou wijzen dat het 1933 is. Er wordt dus van uitgegaan dat de echte persoon Jan en het romanpersonage Jan één pot nat zijn. Jans geboortjaar wordt door Elsschot in *Tsjip* niet medegedeeld en de vermelding 'pas zestien' gebeurt al méér dan drie maanden vóór het afstuderen van de geliefden een jaar vóór hun huwelijk. Indien op dat moment de vermelding 'pas zestien'

erop wijst dat het 1933 *is*, dan *is* het huwelijksjaar 1934. In de aanloopperiode naar het huwelijk wordt bovendien, ongeveer zes weken vóór het afstuderen van de geliefden, door Elsschot vermeld dat de grootvader en de grootmoeder ‘ieder vier en tachtig zijn’. Geboortjaar 1849 + 84 = 1933 bij het einde van het schooljaar, in het jaar vóór het huwelijk. Als die grootvader met Pasen 1934 (= 1 april) nog steeds vierentachtig is, dan is er niet veel andere mogelijkheid dan dat hij verjaart in het tweede kwart van het jaar (wellicht april of begin mei). Maar wat hoegenaamd onmogelijk moet worden geacht, wanneer zowat een jaar na het huwelijk zoontje Tsjip geboren wordt, is dat Jan (zestien in het jaar vóór het huwelijk) volgens Elsschot ten opzichte van de pasgeborene ‘zijn zestienjarigen oom’ is. The world record of being sixteen.

Dat toont met hoeveel aandacht Elsschot (en zijn politiek gerichte exegeten) hebben stilgestaan bij die leeftijdsvermeldingen. Het wordt nog vreemder met *De Leeuwentemmer* erbij. *Tsjip* en *De Leeuwentemmer* zag Elsschot uiteindelijk als één boek, maar die aaneenschakeling leidt tot nog meer onverzoenbaarheden en ongerijmdheden in de persoonsgegevens. De gezinssamenstelling bij de verteller is in *Tsjip* anders dan in *De Leeuwentemmer*. In *Tsjip* zijn er twee jongens en twee meisjes. In *De Leeuwentemmer* heeft Walter/Willem broers (meervoud) en zussen met wie de teruggekeerde oudste zus Adele soms ruzie maakt, zodat er in het gezin wellicht zes kinderen zijn. De dubbele naamgeving van de zoon die in *Tsjip* met ‘Willem’ en in *De Leeuwentemmer* met ‘Walter’ wordt aangeduid, werd in latere drukken weggewerkt. Niettemin kan de Walter/Willem die in het begin van *De Leeuwentemmer* twintig wordt wanneer zijn neef Tsjip drie jaar is, bezwaarlijk de Willem/Walter zijn die geneeskundestudent was toen de ouders van Tsjip afstudeerden anderhalf jaar voor zijn geboorte. Twintig min drie min anderhalf, op je vijftiende geneeskunde studeren zou wel bijzonder knap zijn. Het eerste hoofdstuk van *Tsjip* vermeldt trouwens dat student Willem/Walter een jaar jonger was dan Bennek, de vader van de in het begin van *De Leeuwentemmer* driejarige Tsjip. Is Bennek dan misschien op zijn achttiende vader geworden, op zijn zeventiende getrouwd en op zijn zestien afgestudeerd? In *De Leeuwentemmer* wordt de inmiddels vijfjarige Tsjip door zijn vader in Polen vastgehouden. Als hij in 1935 geboren is, moet dat dus in 1940 plaatsvinden. Maar in mei van het volgend jaar (= 1941) zit hij nog in Polen terwijl in het verhaal de Duits-Poolse spanningen van 1939 zich voordoen. Zelfs indien het huwelijk in 1933 zou hebben plaatsgevonden en de geboorte in 1934, kan dat niet kloppen.

Zo zie je maar hoezeer er staat valt te maken op die leeftijdsvermeldingen door Elsschot, om er dan toespeelingen op politieke toestanden in te zoeken. Overigens,

indien de trouwpartij werkelijk in 1933 zou plaatsvinden (als politieke toespeling) dan klopt Elsschots eerdere toespeling op de fortenbouwbeslissing van 1933 niet meer. Een regering die de beslissing neemt nieuwe forten op te richten, dat is toch óók politiek? Da annotaties bij *Tsjip-De Leeuwentemmer* vermelden in dit verband wetten gepubliceerd in juni 1933 en december 1933. Als trouwjaar is 1934 veruit het meest waarschijnlijke. Zo Elsschot iets anders heeft willen zeggen met het geboortjaar en de leeftijd van de grootvader, dan is hij blijkbaar niet uit zijn woorden geraakt. Dat verleent nog niet het recht hem iets in de mond te leggen.

Bibliografie:

- Willem Elsschot, *Tsjip – De Leeuwentemmer (Volledig werk – Amsterdam, Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2003).*

Jean Pierre Stevens (1957) is zelfstandig vertaler.

Willem Elsschot met kleinzoon Jan Maniewski, zomer 1933 in De Kerkepanne

Benefietdiner in Amsterdamse dierentuin Artis

De dierentuin Artis was 13 oktober van het vorig jaar de plaats waar – voor de eerste keer in Amsterdam – het Willem Elsschot Benefietdiner werd gehouden. Hoofdspreker was de burgemeester van de hoofdstad, mr. Eberhard van der Laan.

‘Ik heb van de zomer de Elsschot-biografie van Vic van de Reijt gekocht. De korte en krachtige stijl van Elsschot heeft mij altijd aangesproken, vooral toen ik nog advocaat was. De kunst van het pleiten is om langdradigheid te vermijden en de rode draad vast te houden.’ Van der

Laan werd ingeleid door Hubert Smeets, buitenlandredacteur van *NRC Handelsblad*. Verder presenteerde Vic van de Reijt het boekje *De Mosterverzen*, door hem verzameld en toegelicht, met tekeningen van Jan Vanriet. Muzikale intermezzo’s waren er van Esther Floor (zang) en Elisabeth Ford (piano). Aan het begin van de avond leidde Artisprofessor Erik de Jong (links op de foto) het gezelschap, alvorens aan tafel te gaan, door de pikdonkere dierentuin naar de schitterende Artis Bibliotheek.

Hoe Elschottiaans is Eberhard van der Laan?

Hubert Smeets

In de winter van 1992 zat ik met fotograaf Oleg Klimov in Omsk in hotel/restaurant *De Vuurtoren*. In de eetzaal met pakweg 75 tafels zaten alleen wij tweeën. In een zijzaaltje zat een plaatselijke criminele broederschap een groot bevrijdingsfeest te vieren. Het top40-bandje speelde *Regarde les riches* van Patricia Kaas, vlak na de val van de Sovjet-Unie een smash-hit in Rusland.

Na drie glazen stelde Klimov mij een gewetensvraag. ‘Zeg Choebert, hebben jullie in Nederland ook schrijvers?’ Voor de goede orde, dat wij hier schilders hebben – Rembrandt, Vermeer en Van Gogh – dat wisten ze in Sovjet-Rusland. Maar literair was Tjil Uilenspiegel er het enige importproduct van betekenis. Verbouwereerd antwoordde ik: ‘Jazeker. Willem Elsschot.’

Waarna we nog een slok namen. En nog een. En ons afvroegen of een ongelukkig land nu juist wel of geen blijvende literatuur voortbrengt. En of het omgekeerde ook waar is.

Geen zorg. Literatuur en politiek hebben niets met elkaar te maken, zeggen zij die het denken te weten. Net zoals sport en politiek dat niet hebben, ondanks Jacques Rogge en Vladimir Poetin die elkaar in Sotsji ontmoeten. Geen zorg. Ik hou me aan de laatste richtlijnen van de stamtafel der salonpopulisten, zoals Pieter van Os de verheven vleugel van het intellectuele establishment trefzeker heeft gemunt.

Ik hou me dus aan de oekaze dat schrijvers en denkers wel mogen kijken op politici maar politici niet mogen terugbrullen. De schrijver scheidt, de politicus bestuurt. Ik buig dus het hoofd voor de culturele revolutie van de 21ste eeuw, voor de antipolitieke tijdgeest anno 2013, het jaar 11 ná Fortuyn. Maar toch. Waarom is Eberhard van der Laan dan de pakweg vijftiende politicus annex bestuurder die uw genootschap toespreekt?

Wat mij opvalt is dat uw genootschap elk jaar een politicus of bestuurder uitnodigt voor uw benefietdiner. En dat die politiek geprofileerde spreker vaak een verband probeert te leggen tussen het subtiele proza van Elsschot en het grovere werk van de politicus. Alsof ze postuum een soort absolutie zoeken bij de (toch in wezen) antipapistische schrijver. Zelfs Frits Bolkestein deed dat.

Wat mij opvalt is dat veel van uw politiek geprofileerde referenten, soms bijna wanhopig, naar een compromis zoeken tussen het vermeende cynisme in het werk

van Elsschot en zijn liefde voor de kleine mens, vermalen door de maatschappelijke molens.

Wat mij opvalt, kortom, is dat niemand kennelijk raad weet met de vraag of er sprake is van een politieke subtekst in het werk van Elsschot en zo ja, wat die subtekst dan behelst. Ik weet dat ook niet. Ik hou het er maar op dat Elsschot de krant goed las, scherpe opvattingen had over maatschappelijke verhoudingen maar te naïef dan wel te lui was om er iets aan te kunnen doen en zich dus beschermde achter een haag van warme scepsis.

En dat brengt me bij de spreker van vanavond: bij burgemeester Eberhard van der Laan. Of de burgemeester (zelf) iets Elschottiaans heeft, hoort u straks. Maar ik opper dat het Elsschotisme in zijn politieke en professionele biografie zit.

Als rechtenstudent aan de gereformeerde Vrije Universiteit werkte hij niet alleen als bloemenverkoper en trucker. Hij kwam ook graag in cafés waar gekaart werd, om geld natuurlijk. Die wereld van kaarten met het mes op tafel is, zoals u allen natuurlijk uit eigen ervaring weet, veel wereldser dan welke politieke partij dan ook.

In diezelfde studententijd raakte Van der Laan verzeild in de politiek via PvdA-wethouder Jan Schaefer, zo’n schaars type in de Amsterdamse politieke geschiedenis dat zich fraai als een romanfiguur zou laten schetsen. Bij Jan Schaefer – de beste naoorlogse wethouder van Amsterdam, zoals Joop den Uyl de slechtste was – leerde Van der Laan een van de axiomata van de politiek: ‘politiek, jongen, politiek is voldongen feiten scheppen’.

In die jaren heb ik Van der Laan leren kennen. Sterker, hij heeft mij zonder het (zelf) te weten een vaste aanstelling bij *NRC Handelsblad* bezorgd. In het najaar van 1980, toen de krakers hun twee Pyrrhus-overwinningen bij respectievelijk de Vondelstraat en de Blauwbrug hadden gestreden, kwam assistent Van der Laan in de raadszaal naar volontair Smeets lopen en zei: ‘Zeg, je schrijft nu wel over dit of dat kraakpand, maar weet je eigenlijk wel dat de Gemeentelijke Dienst Herhuisvesting in de Staatsliedenbuurt geen enkele greep meer heeft op de woningdistributie?’ Dat wist de stagiair niet. Het stuk in de krant was daarna goed voor een verlengd verblijf bij de krant.

Ineens was Van der Laan gevlogen. Toch maar afgestudeerd – anders dan Karelteje in *Een Ontgoocheling* –

en daarna advocaat. Eerst bij zo'n juristenfabriek die nu aan de Zuidas staat, daarna bij een eigen kantoor dat nog steeds ten dele zijn naam draagt. Het kantoor dat Microsoft bijstaat in die niet aflatende strijd tussen Brussel en Gates.

Net als Van der Laan vertrok ook Schaefer in 1986. Terug naar Den Haag waar de gezellige parlementariërs van de PvdA er alles aan deden om hem politiek dodelijk te isoleren, hetgeen de partijgenoten angstaanjagend goed lukte.

De teloorgang van Schaefer leidde indirect tot de terugkeer van Van der Laan. Toen de erfgenamen van Schaefer de electorale erfenis in 1990 uit hun poten hadden laten vallen en de PvdA de helft van haar kiezers verloor, liet Van der Laan zich verleiden om de partij in Amsterdam te gaan leiden. Bij mijn weten door partijvoorzitter Felix Rottenberg. Dat was ongeveer ten tijde van mijn entente met Klimov in Omsk. Van der Laan deed dat ondankbare werk tot 1998. Ondankbaar omdat zelfs Amsterdammers die op de PvdA stemmen doen alsof ze de PvdA haten.

Van der Laan bezorgde Amsterdam intussen de burgemeester die de stad in 1994 zo nodig had: Schelto Patijn. De heer die eerst wat werd uitgelachen omdat hij blote borsten op ansichtkaarten geen uiting van voortschrijdende civilisatie vond maar voor wie uiteindelijk zelfs de fietsers afstapten als hij de straat overstak.

En weer vloog Eberhard van der Laan weg; terug naar de advocatuur. Met hooguit een enkel bestuurlijk uit-

stapje, bijvoorbeeld als voorzitter van *De Groene Amsterdammer*. Totdat de crisis in de PvdA in 2008 niet meer te harden was en Van der Laan naar Den Haag werd geroepen om Ella Vogelaar op Binnenlandse Zaken te doen vergeten.

Dat duurde twee jaar. En wel om de simpele reden dat de PvdA in 2010 dacht zichzelf te kunnen redden van het geestloze tijdperk-Balkenende/Bos door burgemeester Job Cohen naar Den Haag te halen. Zoals u weet, werd dat geen doorslaand succes. Maar de manoeuvre leidde er wel toe dat Van der Laan nu hier als burgemeester u toespreekt.

Deze en andere keuzes in zijn professionele en publieke leven noem ik Elsschottiaans. Al ruim dertig jaar verbindt Van der Laan het realisme van *Lijmen* met de zakelijkheid van *Het Tankschip* en de liefde van *Tsjip* en het religieuze mededogen van *Dwaallicht*.

De verschillen zijn immens. Laat ik er één noemen. Van der Laan riep de Nederlandse regering onlangs op om een statenklacht in te dienen tegen het Rusland van Vladimir Poetin. Willem Elsschot was positief over de machthebbers in Moskou.

Maar er is ook één overeenkomst tussen beiden. In twee werelden willen staan en overall even goed opletten. In twee werelden soms streng en dan weer wellevend zijn, dat verbindt Van der Laan met Willem Elsschot.

Dames en heren. Het woord is aan Eberhard van der Laan.

‘Elk pleidooi moet een motto hebben dat de kern uitdrukt’

Eberhard van der Laan

Hoewel het verhaal van Hubert Smeets voor minstens vijftig procent feitelijk niet helemaal juist is, vond ik het schitterend. Ik voel me vereerd.

Ik moet één ding betwisten. Het is wel grappig, zo werkt dat met publiciteit, ooit heb ik een keer verteld dat ik een jaar in Brussel heb gewoond toen ik in Nederland was uitgeloot voor de studie medicijnen. Ik wilde net als mijn vader dokter worden. Ik ging naar de Vrije Universiteit in Brussel, maar kwam er na de verhuizing achter dat je niet zoals ik dacht bij je kandidaats kon overschakelen naar Amsterdam. Je moest de volle zeven jaar daar studeren. Toen ben ik onmiddellijk gestopt. Dat excuus maak ik dan toch wel aan de vanavond aanwezige Belgen.

Maar mijn vriendin was solidair meegegaan en die wilde haar eerste jaar wel daar afmaken. Dus ben ik

werk gaan zoeken en dat was in die tijd niet zo makkelijk in Brussel. Afkomstig uit Rijnsburg ben ik gewoon mijn eigen werk gaan organiseren, in de bloemenhandel. Dat deden alle jongetjes in Rijnsburg. Je reed gewoon tien kilometer verder dan de vorige handelaar Duitsland of Frankrijk in en dan had je een eigen wijkje, een lijntje zoals dat heet.

Het is wel aardig om te vertellen dat ik als opgroeiend jongetje in de vakanties had gewerkt bij een heel groot bedrijf uit dat Rijnsburg, en de man van wie dat bedrijf was, had dertig vrachtwagens rijden, Duitsland in, Frankrijk in. De man was gepensioneerd en had zich toegelegd op orchideeën. Ik weet niet of dit allemaal Elsschottiaans is, maar het is wel heel mooi wat er gebeurde. Die man had de beste orchideeën ter wereld gewoon als hobby en vond het leuk dat het zoontje van zijn dokter

lijnrijder wilde worden. De tijdelijkheid zal hij toen niet zo scherp gezien hebben, maar ik ging twee keer in de week naar Aalsmeer bloemen halen en daar lagen dan de orchideeën klaar. Ik bevoorraadde de chique bloemenwinkels op de Avenue Louise en ik had in no time een zeer florerende bloemenhandel, dankzij die oude meneer.

Dat bloemenverhaal vertel je ergens een keer en het achtervolgt je de rest van je leven.

Mij is gevraagd mijn licht te laten schijnen over Elsschot, de grootste stilist der Nederlandse letteren.

Wat zegt hij zélf over stijl? In de inleiding op *Kaas* stelt hij zich de vraag: ‘Kan men echter wel met woorden eenig inzicht bieden in wat stijl eigenlijk is?’ Om daarop te antwoorden: ‘Uit de hoogste stijlsparing wordt het tragische geboren. In ’s mensen lotsbestemming zelf is alles tragisch.’

En verderop schrijft Elsschot: ‘Van den aanhef, want een boek is een lied, moet men het oog houden op het slotakkoord, waarvan iets door het hele verhaal gegeven moet worden, als het Leitmotiv door een symfonie. De lezer moet geleidelijk een gevoel van onrust over zich voelen komen, zodat hij zijn kraag opzet en aan een paraplu denkt terwijl de zon nog in haar volle glorie staat.’

Die gedachte herken ik. Toen ik nog advocaat was gaf ik de training ‘pleidooi en kort geding’. Daar hield ik mijn cursisten voor dat elk pleidooi een motto moet hebben dat de kern uitdrukt. Het motto is een steun voor de onderdelen van het pleidooi, maar omgekeerd ontstaat het ook dóór de verschillende onderdelen en wordt het daardoor versterkt. Ik bedoelde hetzelfde als Elsschot, maar hij weet het vele malen fraaier te verwoorden.

Een andere tip die ik jonge advocaten gaf: Creëer een spanningsboog tussen het begin en het einde, waardoor je de aandacht van het publiek makkelijker vasthoudt. En wees kort. Niemand houdt langer dan een half uur de aandacht van zijn toehoorders vast. En een kort verhaal is bovendien makkelijker te onthouden. Dat was al bekend in de oudheid, toen men met een zandloper de

tijd bijhield of afsprak dat het pleidooi alleen ’s ochtends gehouden mocht worden.

Wat zegt Elsschot daarover:

‘Wie het slot niet uit het oog verliest zal van zelf alle langdradigheid vermijden omdat hij zich telkens afvragen zal of ieder van zijn details wel bijdraagt tot het bereiken van zijn doel. En hij komt dan spoedig tot de ontdekking dat iedere bladzijde, iedere zin, ieder woord, ieder punt, iedere komma het doel nader brengt of op afstand houdt. Want neutraliteit bestaat niet in kunst. Wat niet volstrekt noodig is dient streng geweerd en waar het met één persoonsnaam kan is een menigte overbodig.’

De deelnemers aan de pleidooicursus bracht ik uit de klassieke retorica de drie voornaamste retorische overtuigingsmiddelen bij: de logos, de ethos en de pathos. De logos richt zich op het intellect van de toehoorder: waar vinden we de argumenten en hoe maken we van de argumenten een overtuigende redenering. De ethos betreft de woorden en het gedrag van de pleiter die laten zien dat hij een positief te waarderen karakter bezit. (Als voorbeeld gaf ik John Travolta in de film *Civil Action*: als hij met zijn zwaar gehandicapte cliënt de rechtszaal binnenkomt en de bovenste knoop van het shirt van zijn cliënt opendoet, laat hij zien én dat dit slachtoffer totaal invalide is én hijzelf een hulpvaardig en fatsoenlijk mens. In de film gaat het gefluisterde schikkingsbod van de wederpartij dan ook meteen omhoog van één naar twee miljoen dollar.) En ten slotte de pathos die ziet op de emotie. Over de toepassing van emotie in het pleidooi wordt door alle tijden heen verschillend gedacht. Na vijftientig jaar advocaat te zijn geweest, geloof ik het meest in de theorieën van Cicero en vooral van zijn leerling Quintillianus. De laatste zegt het mooi: ‘Niets kan een redevoering meer kracht verlenen dan emoties (...). Bewijsvoeringen kunnen bewerkstelligen dat de rechters onze positie de sterkste vinden, emoties zorgen ervoor dat ze ook willen – en wat zij willen, geloven zij ook – (...). Quintillianus zegt ook iets over de eigen emoties en de echtheid daarvan: ‘Het belangrijkste bij het in beroering brengen van emoties is (...) hierin gelegen dat wij zelf geroerd worden (...). Het eerste vereiste is dus dat die gevoelens waarvan we willen dat de rechter ze in hoge mate heeft, bij ons zelf in hoge mate aanwezig zijn, en daarom moeten we aangedaan worden voordat we proberen aan te dóen.’

Wat zegt daarover de grootste stilist der Nederlandse letteren? In de inleiding op *Kaas* lezen wij: ‘In kunst mag niet geprobeerd worden. Probeer niet te schelden als gij niet toornig zijt, niet te schreien als uw ziel droog staat, niet te juichen zoolang gij niet vol zijt van vreugde. Men kan probeeren een brood te bakken, maar men probeert

Onderonsje tussen twee advocaten: Germ Kemper, tot voor kort deken van de Amsterdamse advocaten en Eberhard van der Laan

geen schepping. Men probeert ook niet te baren. Waar zwangerschap bestaat volgt het baren van zelf, ten gepasten tijde.'

Menno ter Braak vond *Tsjip* geen vooruitgang na *Kaas*. Elsschot reageerde daarop in een brief aan Simon Carmiggelt met: 'Menno verwacht diepzinnigheid, filosofie. Maar als ik daar niets voor voel, kan ik die niet geven. Ik kan alleen schrijven over dingen waar ik iets voor voel en over dingen die ik volkomen beheers. Daar ik absoluut geen fantasie bezit, moet ik het zoeken in de intensiteit en dat heb ik in 'Tsjip' geprobeerd. Of iets een eenvoudige familiehistorie is of een bezoek aan de hel maakt op mij niet de minste indruk. Ik hecht alleen belang aan de kracht, aan de hevigheid waarmee een beeld opgeroepen wordt, niet aan het beeld zelf. En voor mij is niet "La guerre des mondes" het mooiste boek van Wells, maar wel de geschiedenis van de heer Hoopdriver, die zijn vakantie doorbrengt op zijn fiets. Daar gebeurt niet veel meer in dan in 'Tsjip'. Maar ik verdom het verder te willen springen dan mijn stok lang is.'

Eberhard van der Laan (midden) in gesprek met Elsschots kleinzonen Willem Dolphyn en Jan Maniewski.

Elsschots uitgever Van Kampen zat in Amsterdam, dat vormt de band met onze stad. Hier was het dat Van Kampen het initiatief nam om in 1957 zijn verzamelde werken uit te geven, drie jaar voor de dood van Alfons De Ridder. Deze uitgave heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de verbreiding van Elsschots werk.

Nu wij bijeen zijn in een dierentuin, leek het mij een aardige gedachte enkele dieren te noemen uit Elsschots oeuvre die voor eeuwig op ons netvlies staan geëst:

Zo zijn er de straathonden voor de deur van mevrouw Lauwereyssen. In alle vroegte, voordat de smederij open gaat, levert Laarmans de 100.000 exemplaren van het Wereldtijdschrift voor Financiën, Handel, Nijverheid, Kunsten en Wetenschap af voor het hek. Even was Laarmans bang dat een van die honden – die zijn poot al had opgetild – tegen de stapel met kisten vol met tijdschriften zou wateren. Een onvergetelijk beeld.

Evenzeer onvergetelijk: het aapje uit *Villa des Roses*, dat door mevrouw Gendron met één zwaai in het vuur wordt geslingerd. 'Hij sprong op, met zijn achterpooten steun vindend op de gloeiende kolen, maar de vlammen benamen hem het uitzicht en de pijn doofde in hem het instinct der richting. Hij wipte den verkeerden kant uit, kwam tegen de muur terecht en viel terug op de kolen waar hij liggen bleef. In de feestzaal kwam een lucht van verzengend haar.'

En niet te vergeten: de mus en de leeuwerik. In *Tsjip* verhaalt Elsschot van de ontmoeting met zijn oudste kleinzoon, Jan Maniewski, hier vanavond aanwezig. 'Wij wandelen de tuin door en hij wordt door onze mus-schen begroet. Ik blijf staan en zeg "Tsjip". En in zijn mondhoeken ontluikt een glimlach. Ja, jongen, voortaan heet jij Tsjip. Je komt mij hier ontzetten uit mijn hoofdrol en dan mag ik je wel herdoopen, vind ik. [...] Tsjip en ik zijn gezworen kameraden. Samen zullen wij door dik en dun gaan, ik voorop. En ieder krijgt zijn werk. Terwijl ik de doornen kap kan hij de bloemen plukken. Langs de baan zal ik hem onderrichten: dat hij veel doen moet van wat ik heb nagelaten en veel nalaten van wat ik heb gedaan; dat hij de gevulde hand moet afstooten; dat hij niet bukken mag voor 't geweld, juichen noch rouwen op bevel van de machthebbers. Dat hij moet opstappen met de verdrukte scharen om vorsten en grooten tot brij te vertrappen. Ik zal met hem het lied der bevrijding aanheffen en zoo bereiken wij samen het land waar die gouden vogel jubelt, véél hooger dan de leeuwerik. Zijn blik zal den booze bedaren; voor rotswanden zal hij de bazuin steken.'

Ik realiseer mij dat ik rijkelijk de grootste stilist der Nederlandse letteren heb geciteerd en dat past op een avond als deze. Ik dank het Genootschap voor het verzoek om hier enkele woorden te spreken. Het bood mij de gelegenheid mij opnieuw in het literair hoogstaande werk van Willem Elsschot te verdiepen.

Graag besluit ik mijn verhaal met de uitspraak van Karel van het Reve: 'Wie over Elsschot praat, moet zijn hoed afnemen en een diepe buiging maken.'

Foto's Alain Giebens

Jet Greebe en Bas Lubberhuizen.

Paulien Loerts, directeur van Singel 262 en Annechien Visser van Visser's Latijn.

Mr. Eberhard van der Laan, burgemeester van Amsterdam.

WEG-voorzitter Cyriel Van Tilborgh (links) met Henk Raaff en Bas Lubberhuizen die de gasten op hun zelfgestookte eau-de-vie trakteerden.

Flip van Duijn, de zoon van Annie M.G. Schmidt, en Janny Nijhof.

Elsschotbiograaf Vic van de Reijt toont de nieuwe uitgave van 'De Mosterdverzen' met op het omslag Ferdinand Tierenteyn, getekend door Jan Vanriet.

Mezzospraan Esther Floor en pianiste Elisabeth Ford vertolken het gedicht 'Het Huwelijk' van Elsschot.

WEG-bestuurslid Janny Nijhof met Eline Verburg (links) die in het Stan Huygens Journaal van De Telegraaf een rijk geïllustreerd verslag publiceerde.

Dominee Nico ter Linden met Hans Mulder, conservator van de Artis Bibliotheek.

Twee hoteldirecteuren: Roos Bruyn van het Ambassade Hotel en Brita Röhl van Hotel 717 in Amsterdam.

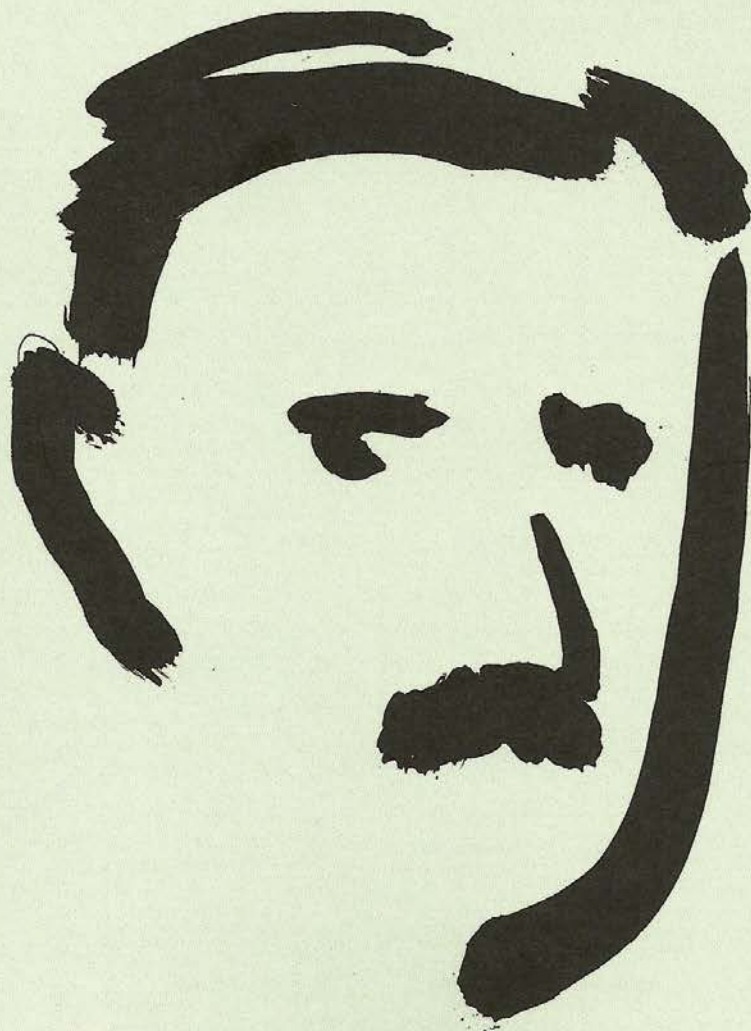
Ron Hijman, neurowetenschapper.

WILLEM ELSSCHOT

DE MOSTERDVERZEN

VERZAMELD EN TOEGELICHT DOOR
VIC VAN DE REIJT

tekeningen Jan Vanriet

Tijdloos, universeel, Elsschot

Het 14de benefietdiner van het Willem Elsschot Genootschap, dat plaatsvond op 25 februari 2014 in de vertrouwde KBC Boerentoren, kende een recordopkomst met meer dan 500 disgenoten. Minister van Financiën in de Belgische federale regering, Koen Geens, was een briljante gastspreker, meesterlijk ingeleid door Karel Verhoeven, de hoofdredacteur van *De Standaard*. In de weekenduitgave na het diner, wijdde de krant twee volle pagina's aan zijn toespraak onder het motto *Tijdloos, universeel, Elsschot*. Na de minister beklom Kathleen Cools, journalist bij de VRT en leading lady van *Terzake* (tot januari 2014), het spreekgestoelte. Zij sloot naadloos aan bij de toespraak van de minister, die ze in haar eigen programma meerdere keren te gast had en gaf haar eigenzinnige visie ten beste op de grootste stilist van de Nederlandse Letteren, Willem Elsschot.

De volledige teksten van de toespraken zullen opgenomen worden in de volgende uitgave van *Tafelen met Elsschot* (deel 3) dat wij ingepland hebben voor het jaarpakket 2015.

De statige Boerentoren was altijd onze favoriete plaats voor de organisatie van het benefietdiner. Maar grote veranderingswerken in de Antwerpse bank doen ons uitwijken naar een nieuwe locatie. We zijn

bijzonder tevreden dat we te gast mogen zijn in het nieuwe justitiepaleis, in de volksmond ook het 'Vlinderpaleis' genoemd. Noteer dus de datum van 25 februari 2015 voor het 15de benefietdiner in Antwerpen. Verdere informatie mag u in het najaar verwachten, maar wij zien nu al uit naar een opvallende en succesvolle editie.

Samen met deze *Achter de schermen* heeft u nu het volledige jaarpakket 2014 ontvangen. Het bestuur heeft al veel tijd besteed om van het jaarpakket van 2015 een bij-

zondere samenstelling te maken. Wij hopen dat het erg in de smaak zal vallen. Ook in dit pakket worden eigen publicaties van het WEG opgenomen. Zo weet u waar de opbrengst van de benefietdinners naar toe gaat: het langzaam maar zeker ontsluiten van de archieven van onze grootmeester.

Cyriel Van Tilborgh

COLOFON

Deze editie van de nieuwsbrief *Achter de schermen*, uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in mei 2014 in een oplage van 600 exemplaren, bestemd voor de leden van het WEG.

Lezersservice

http://www.weg.be
info@weg.be
Bank
België:
IBAN: BE30 4098 5788 4111
BIC: KREDBEBB
Nederland:
IBAN: NL76ABNA0 5328 77713
BIC: ABNANL2A

Secretariaat

Wezelsebaan 195 | 2900 Schoten | België
Tel. & fax: + 32 3 666 78 70

Redactie

Cyriel Van Tilborgh
(cyriel.van.tilborgh@skynet.be)
Thijs Wierema
Tel: + 31 20 6 242 950

Bestuur

Voorzitter: Cyriel Van Tilborgh
Vice-voorzitter: Vic van de Reijdt
Bestuursleden:
Jan Maniewski
Janny Nijhof
Koen Rymenants
Thijs Wierema
WEG-fotograaf: Alain Giebens
(alain.giebens@skynet.be)
Administratieve ondersteuning: Iris De Rijcker

Ereleden WEG

AMVC-Letterenhuis
Baloise Insurance
Canvas
De Groene Amsterdammer
De Morgen
De Standaard
Ernst & Young
Gazet van Antwerpen
Het Belang van Limburg
Het Parool
KBC Bank & Verzekering
Knack-Weekend
McKinsey & Company
NRC Handelsblad
Propria Cures
Thomas More
Vlaams Fonds voor de Letteren
Vrij Nederland
VVL BBDO

Lay-out & druk

Jan Vanriet, Jan Depover
EPO